

**Universitat de les
Illes Balears**

Facultat de Psicologia

Treball de Fi de Grau

Anàlisi i prevenció de l'assetjament escolar als cicles educatius de primària

Maria dels Àngels Cladera Bennasar

Grau de Psicologia

Any acadèmic 2019-2020

DNI de l'alumne: 43218891M

Treball tutelat per Inmaculada Sureda Garcia
Departament de Psicologia evolutiva i de l'educació

S'autoritza la Universitat a incloure aquest treball en el Repositori Institucional per a la seva consulta en accés obert i difusió en línia, amb finalitats exclusivament acadèmiques i d'investigació	Autor		Tutor	
	Sí	No	Sí	No
	☒	☐	☐	☐

Paraules clau del treball: assetjament escolar, bullying, educació emocional, educació primària.

ÍNDEX

	Pàg
Resum.....	2
Abstract.....	2
1. INTRODUCCIÓ.....	3
1.1. Justificació.....	4
1.2. Objectius.....	5
2. MARC TEÒRIC.....	6
2.1. Assetjament escolar.....	6
2.1.1. Concepte i Característiques.....	6
2.1.2. Tipologies d'assetjament escolar.....	8
2.1.3. El cercle de l'assetjament escolar: rols implicats.....	9
2.1.4. Factors que influeixen en el maltractament entre iguals.....	11
2.1.5. Conseqüències de l'assetjament escolar.....	13
2.2. L'educació emocional com a proposta preventiva.....	15
2.2.1. Educació emocional: concepte i característiques.....	16
2.2.2. Competències emocionals.....	17
3. MARC METODOLÒGIC.....	19
3.1. Disseny del treball de camp.....	19
3.1.1. Presentació dels centres educatius.....	19
3.1.2. Mostra.....	20
3.1.3. Instruments.....	21
3.1.4. Procediment.....	22
4. RESULTATS.....	24
5. DISCUSSIÓ I CONCLUSIONS.....	34
6. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES.....	40

ANNEXOS

Annex 1. Estratègies de Prevenció: Educació Emocional

Annex 2. Qüestionari

RESUM

L'assetjament escolar, també conegut sota el nom de bullying, és un problema actual i generalitzat a les nostres aules, especialment entre els cicles educatius de primària i secundària. Per aquest motiu, és necessari estudiar aquest fenomen amb profunditat, realitzar diagnòstics als centres educatius, per presentar propostes preventives psicopedagògiques. Així, aquest estudi de recerca, analitza la percepció d'una mostra de docents d'educació primària de dues escoles diferents davant la problemàtica de l'assetjament escolar. Per a la recollida d'informació s'ha emprat una adaptació del qüestionari "Preconcimeí" (Cuestionario sobre Preconcepciones de Intimidación y Maltrato Entre Iguales). Els resultats confirmen la rellevància del problema de l'assetjament escolar en els cicles de primària i la necessitat de que la comunitat educativa estableixi programes per frenar aquest fenomen. Amb tot, l'estudi aporta informació innovadora sobre la situació actual del bullying a les aules de primària, les necessitat educatives per fer-hi front i algunes propostes de prevenció/intervenció. En aquest sentit es proposa l'educació emocional com una eina eficaç per prevenir l'assetjament escolar.

ABSTRACT

Bullying is a current serious problem and it is generalized in our schools, especially among the primary and secondary education cycles. For this reason, it is necessary to deeply study this phenomenon, carrying out diagnoses in educational centres, in order to present preventive proposals. Thus, this research study analyses the perception of a sample of primary education teachers from two different schools on this matter. An adaptation of the "Preconcimeí" questionnaire (Cuestionario sobre Preconcepciones de Intimidación y Maltrato Entre Iguales) has been undertaken to collect information. The results confirm the relevance of bullying management in primary education cycles and the need for the educational community to establish programs to stop this phenomenon. In addition, the study provides innovative information on the current situation of bullying in primary schools, the educational needs to tackle it and some proposals for prevention/intervention. In this sense, emotional education is proposed as an effective way to prevent school bullying.

1. INTRODUCCIÓ

D'acord amb la literatura actual, l'assetjament escolar és una de les principals problemàtiques de la població infanto-juvenil. Tant és així, que el "bullying" es considera la forma de violència més habitual en l'àmbit escolar. Així, les seves dinàmiques fan que no solament les víctimes, sinó també la comunitat educativa i la societat en general es vegin afectats per aquest fet (Hamodi & Benito, 2019).

Concretament, l'escola és un dels contextos socialitzadors essencials dels infants i és l'espai on es desenvolupen els sistemes de convivència. Llavors, en aquests grups poden aparèixer conflictes, que si no són resolts correctament poden iniciar el cicle perpetuador del bullying. En aquests casos, els alumnes mostren dificultats emocionals, que fan que els sectors educatius hagin de buscar estratègies eficients per mitigar-les (Morales & Villalobos, 2017).

Els centre educatius són espais de convivència entre iguals en els que també poden aparèixer problemes de relació entre companys o conductes de rebuig cap a un determinat alumne/a. Aleshores els docents i educadors necessiten comptar amb la formació i els coneixements necessaris per treballar la violència escolar de manera adient.

Per tant, per una banda és important conèixer les causes de l'assetjament escolar i els factors que hi intervenen; però per altra banda, cal que la comunitat educativa adquireixi estratègies i habilitats per gestionar aquest fenomen i viure en convivència. Entre aquestes hi destaquen les propostes formulades en l'àmbit de l'educació emocional per treballar les competències socioemocionals a l'aula (Bisquerra *et al.*, 2014).

La finalitat d'aquest treball de final de grau és analitzar la situació i donar llum a les necessitats que presenta una mostra del nostre sistema educatiu envers l'assetjament escolar als cicles educatius de primària. Per aquest motiu, es planteja un estudi de modalitat combinada que inclou una recerca bibliogràfica de la literatura al voltant de la problemàtica del bullying i un estudi empíric per avaluar la percepció dels docents sobre l'assetjament escolar.

Finalment, es proposen algunes estratègies per afrontar el maltractament entre iguals a les aules, en el camp de l'educació emocional.

1.1. Justificació

L'assetjament escolar sempre ha estat un tema present a les aules. Es coneix que els primers estudis sobre foren els d'Olweus, al voltant dels anys 70, quan va descriure algunes conductes de persecució física i/o psicològica d'uns alumnes cap a altres (Olweus, 1973).

Des de llavors s'han realitzat diversitat d'estudis nacionals i internacionals que investiguen aquest fenomen. Entre aquests, hi destacam l'informe realitzat al 2016 a Espanya per l'associació "Save the Children". Els seus resultats mostren que un 9'3% dels alumnes participants ha patit assetjament en els últims dos mesos al nostre país, una xifra prou significativa i considerable. A més, es demostra com a dia d'avui les formes d'intimidació entre iguals s'han vist influenciades per l'accés a la tecnologia ja que un 6'9% dels estudiants es considera víctima de ciberbullying: 1 de cada 3 nins/es ha estat assetjat via telèfon mòbil o internet (Save the Children, 2016).

A nivell autonòmic, la *Memòria de l'Institut per a la Convivència i l'Èxit Escolar* del curs 2018-2019 destaca que el principal motiu de demandes realitzades a l'Institut, amb un 27'3%, fou l'assetjament escolar. Més detalladament, dels 407 protocols sobre assetjament escolar iniciats, un 29% es van tractar finalment com a situacions de bullying i un 16'2% estaven relacionats amb ciberassetjament. De nou, aquesta xifra destaca que el bullying es col·loca al capdavant dels obstacles amb els que es troba la convivència escolar a les Illes Balears.

Igualment, l'informe mostra que hi ha una baixada prou significativa de protocols oberts respecte al curs anterior, concretament un 6'6% menys. No obstant, es destaca la necessitat de donar resposta i estratègies a la comunitat educativa per fer front a les necessitats sobre l'assetjament escolar

Respecte de les conseqüències de l'assetjament escolar, generalment de tipus psicològic, principalment tenen relació amb: fòbia escolar, crisis d'angoixa, trastorns alimentaris i del son. Altrament també en són característics els quadres depressius (indefensió, baixa autoestima) i les somatitzacions entre els infants implicats en situacions de bullying (Oñate & Piñuel, 2007; Takizawa et al., 2015). De la mateixa manera, s'ha destacat que patir violència de tipus psicològic incrementa significativament la ideació suïcida recurrent (Kelly et al., 2015).

Llavors, tot aquest conjunt de signes i símptomes són aquells que com a pares, educadors i professionals hauríem de detectar amb rapidesa ja que suggereixen possibles causes lligades a situacions de maltractament entre igual (Pedreira et al., 2011).

Quant a factors preventius els estudis fan especial èmfasi al desenvolupament de competències emocionals entre els infants (Pérez & Filella, 2019). Concretament, la intel·ligència emocional és un factor protector de la violència i els desajustaments emocionals, i té un paper minimitzador de l'impacte emocional provocat per l'assetjament escolar (Elipe, et al., 2015). Igualment, algunes investigacions han evidenciat que el suport emocional dels professors influeix en la convivència, prevé els conflictes entre iguals i frena possibles dinàmiques d'assetjament escolar (Lucas Molina et al., 2015). El desenvolupament emocional i social són dos pilars per aconseguir la conviència escolar. Llavors, es subratlla que per poder treballar l'assetjament escolar a les aules i ajudar a l'alumnat des d'una perspectiva socio-emocional cal que prèviament els docents també desenvolupin les seves competències emocionals (Bisquerra & García, 2018).

En resum, l'elevada taxa d'assetjament escolar a la nostra comunitat autònoma, el greu impacte psicològic per l'alumnat i la necessitat d'afavorir estratègies d'aula per prevenir el bullying són els que han portat a la realització d'aquest treball.

1.2. Objectius

- Aprofundir en el marc conceptual de l'assetjament escolar.
- Analitzar l'estat de l'assetjament escolar a partir de la percepció d'una mostra de mestres de les Illes Balears.
- Identificar les necessitats que presenta la comunitat educativa per tractar els casos d'assetjament escolar.
- Proposar estratègies dirigides a l'alumnat per a la prevenció i intervenció de l'assetjament escolar en el camp de l'educació emocional.

2. MARC TEÒRIC

2.1. Assetjament Escolar

2.1.1. Concepte i Característiques:

Per entendre el concepte assetjament escolar cal plantejar dues idees: la diferenciació agressió-violència i l'esquema domini-submissió.

En primer lloc el **binomi agressivitat-violència** permet entendre la naturalesa agressiva de les conductes que constitueixen el bullying.

Per una banda, l'agressivitat és un component més de la conducta humana, amb una marcada intencionalitat defensiva. Aquesta, és una variable inherent a l'ésser humà que inclou patrons de resposta defensius i també altres habilitats socials necessàries per a la resolució de conflictes.

Per altra banda, i més enllà de l'agressivitat innata dels humans està la variable violència. Aquesta, és descrita com “un comportament d'agressivitat gratuïta i cruel, que suposa un dany tant a l'agressor com a la víctima”. Únicament es pot considerar violència quan es causa un dany físic, verbal o psicològic a un altre membre, ja sigui un adult o un igual (Ortega, 1998).

Generalment, el conflicte per si sol no implica violència. No obstant, quan els mecanismes de regulació fallen o bé no es compta amb les habilitats necessàries per abordar el problema, apareix l'agressivitat que pot acabar desencadenant episodis de violència, si no és gestionada correctament (Ortega, 1998).

En conseqüència, cal identificar els comportaments violents per a que siguin correctament gestionats i evitar que derivin en conductes d'assetjament escolar.

En segon lloc, **l'esquema domini-submissió** permet comprendre en què es basa el maltractament entre iguals. Aquesta relació explica el segon fonament del bullying en el qual sorgeix una asimetria en la relació dels implicats.

Concretament, en aquestes interaccions es manté un vincle en el que un pren el rol dominant i l'altre el rol de submissió. Així, es manté un abús sistemàtic d'un sobre l'altre o altres. La persona sotmesa està sota les expenses d'un o varis companys que es regeixen pel control del poder social, defensant aquesta asimetria com a la única possibilitat de relació. Així ocorre quan per exemple un infant percep que té major control que la resta del grup i abusa d'altres companys sense rebre gaire oposició. Amb aquestes conductes s'arriba a un punt on l'infant desenvolupa conductes de domini i prepotència sobre els altres, i deixa de banda la reciprocitat social.

Es tracta llavors d'un matís de poder i control interpersonal inserit dins un procés natural de socialització: els grups d'iguals, que pot desencadenar seriosos problemes com l'assetjament escolar (Saneleuterio & López García-Torres, 2017).

Un cop presentats els fonaments bàsics es pot definir el concepte d'assetjament escolar. Aquest fenomen es va començar a estudiar als països nòrdics als anys 70, concretament al 1973 quan el psicòleg Dan Olweus, després d'una extens estudi va crear una primera definició. Així, va definir el maltractament entre iguals com una conducta de persecució física i/o psicològica que exerceix un alumne/a (assetjador) cap a un altre/a (víctima). Aquesta acció té un caràcter intencionat i col·loca a la víctima en una posició difícil d'escapar pels seus propis mitjans (Olweus, 1973). Temps després, al 1998 el mateix Olweus va concretar que víctima és aquell alumne que està exposat de manera repetida durant un temps prolongat a accions basades en el desequilibri de poder que generen la indefensió (Olweus, 1998).

Més recentment, en un esforç de delimitar el concepte, els autors Collell i Escudé (2014) van iniciar una revisió d'anteriors definicions. Així, van concretar que els requisits necessaris per parlar d'una acció d'assetjament escolar són:

- *Fenomen grupal*: ja que no es redueix a l'agressor i a la víctima.
- *Desequilibri de poder*: esquema asimètric domini-submissió.
- *Reiteració*: accions repetides i persistents en el temps.
- *Intencionalitat*: de provocar un dany o patiment a la víctima.
- *Situació d'indefensió*: situació en que la víctima no pot escapar pels seus propis mitjans.

En l'actualitat, trobem un cert acord en la comunitat científica per definir l'assetjament escolar que es construeix a partir dels següents pilars bàsics:

- Comportament de naturalesa agressiva (independentment de la seva modalitat)
- Repetit en el temps amb certa consistència
- En una relació basada en el desequilibri de poder (i amb intencionalitat).

(Escoda, 2016)

En definitiva, es pot extreure que: l'assetjament escolar no són conductes espontànies ni desintencionades sinó que hi ha un rerefons basat en la dominació i l'agressivitat. A més, es manifesta al nucli de les relacions grupals entre alumnes presents a les nostres aules. Per tant, delimitar i conèixer els elements significatius que determinen el bullying permetrà una intervenció més ajustada (Collell & Escudé, 2014).

2.1.2. Tipologies d'assetjament escolar:

En primera instància, cal considerar que no totes les conductes d'assetjament escolar són iguals ja que no en tots els casos les actuacions dels implicats són les mateixes. D'aquesta manera, conèixer específicament les accions que caracteritzen cada cas permetrà entendre quin tipus d'assetjament escolar es dona.

Ja en les primeres investigacions Olweus (1998) va esmentar les formes d'*assetjament directe* caracteritzades per ser més evidents i fàcilment detectables, entre les quals va incloure: agressions físiques, agressions verbals, agressions psicològiques, sexuals i econòmiques. Estudis posteriors van destacar la gran importància de l'*assetjament indirecte*, és a dir, aquelles formes d'assetjament difícilment detectables i encobertes (rumors, difamacions, crítiques) entre les quals s'inclouen l'exclusió social i l'aïllament de la víctima (Allen, 2004).

Les accions intimidatòries que s'observen al bullying sovint són justificades pels agressors apuntant a alguna cosa que fa diferent a la víctima i que per tant, és la causa de l'agressió. Aquests "arguments" dels joves assetjadors inclouen característiques físiques i biològiques de les víctimes però també altres de tipus social, com són l'ètnia (bullying racista) o la orientació sexual (bullying homòfob) (Collell & Escudé, 2014).

A continuació, es presenta una taula on s'inclouen les diferents modalitats de l'assetjament escolar. Aquesta, ha estat elaborada combinant algunes de les classificacions més actuals i destacades del bullying (Acosta & Cisneros 2019 ; Collell & Escudé, 2014).

Modalitat	Accions
Assetjament Físic	Pegar, empentes, cops, amagar, rompre, robar objectes...
Assetjament Psicològic	Perseguir, atemorir, obligar a fer coses que no es vol...
Assetjament Verbal	Insults, burles, parlar malament de la víctima, difondre rumors
Assetjament Social	Bloquejar i excloure socialment, ignorar, ficar-se amb la víctima
Ciberassetjament	Amenaces, humiliacions, difondre rumors a través d'Internet i mitjançant plataformes virtuals

Taula 1. Modalitats Assetjament Escolar (elaboració pròpia)

Cal considerar que, aquestes accions intimidatòries s'han vist modificades a causa dels canvis produïts en les formes de relació interpersonal. Un exemple d'aquestes, és l'ús de les noves tecnologies, que a banda de facilitar les interaccions socials, també són l'origen de noves formes de maltractament. Es parla doncs d'una modalitat emergent denominada *ciberassetjament* (Medina, *et al.*, 2017).

Segons el Centre de Seguretat a Internet per als menors a Espanya el ciberassetjament reuneix un conjunt de característiques que el diferencien d'altres tipus d'assetjament, com són: l'atemporalitat (plataformes d'accés indefinit en el temps), la publicitat (en el moment en que es mostren les humiliacions a tots els qui coneixen al menor), les implicacions de terceres persones (intervenen persones que no coneixen de res al menor) i la gran dificultat per escapar de la situació (la víctima no es pot desprendre de l'assetjament ni a casa seva, ja que es manté a través de plataformes virtuals). D'aquesta manera, es confirma que: el ciberassetjament gràcies a la falta de comunicació verbal i emocional permet mantenir el procés d'intimidació amb major facilitat (Collell i Escudé, 2014).

En última instància, alguns estudis com els realitzats per Avilés et al. l'any 2015 assenyalen tres criteris interrelacionats amb els que es pot classificar l'assetjament escolar:

1. D'acord amb la *forma*: físic (sobre les persones); verbal; psicològic; social (d'exclusió social o relacional); focal (focalitzats en aspectes concrets: homòfob, racista, necessitats educatives especials, sexual...).
2. D'acord amb el *fons* o les *intencions* de qui actua i els efectes que té sobre els destinataris: provocació, ridiculització, exclusió, humiliació, dominació-submissió, xantatge, suplantació de la identitat.
3. D'acord amb l'*escenari*: presencial-real, virtual (ciberassetjament).

2.1.3. El cercle de l'assetjament escolar: rols implicats

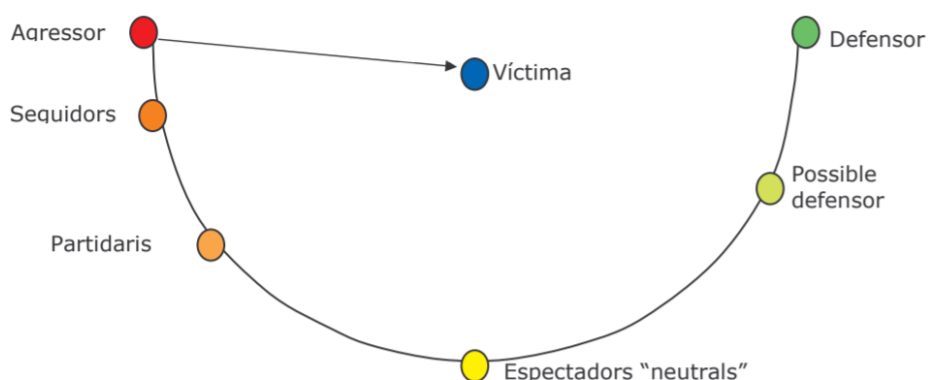
Des d'investigacions més primerenques com les realitzades per Cerezo als anys noranta fins d'altres més actuals es destaca la importància de les dinàmiques i els rols grupals en el manteniment de l'assetjament escolar. Així, resulta prou evident que el fenomen del bullying es manté en la naturalesa grupal de les relacions humanes i que per tant no es pot reduir a un esquema dual agressor-víctima (Cerezo, 1996).

La motivació de la intimidació entre iguals en part deriva del desig d'obtenir una consideració dins el grup. D'una banda els agressors volen adquirir el domini com a sinònim de prestigi social i ser populars, respectats, admirats.

Des d'aquest suposat "domini" seleccionen a les víctimes, les quals no són considerades una amenaça i llavors la conducta d'intimidació és una via per augmentar la popularitat dins el grup (Escoda, 2016).

Partint d'aquesta base, es poden identificar diferents rols entre els alumnes implicats en situacions de bullying, en conjunt formen el conegut *cercle de l'assetjament escolar* (Collell & Escudé, 2014; Monelos, 2015):

- *Agressors o bullies*: estudiants que prenen la iniciativa de maltractar els companys i n'instiguen altres perquè ho facin.
- *Ajudants*: seguidors més passius que els anteriors, donen suport i actuen en segon pla.
- *Animadors o partidaris*: (públic dels agressors) aquells que reforcen la conducta dels intimidadors incitant-los, rient o mirant el que fan.
- *Víctimes*: estudiants que suporten la conducta agressiva.
- *Defensors de les víctimes o defensors*: qui dona ajuda a les víctimes a través de l'acció directa enfrontant-se als intimidadors o, indirectament, quan consolen les víctimes i els donen suport.
- *Espectadors "neutrals" o Outsiders* (els que en passen): aquells que no fan res i que es queden fora de la situació de maltractament tot i ser conscients del que ocorre.
- La resta d'estudiants

Gràfic 1. El cercle del bullying (Collell i Escudé, 2014)

Els implicats presenten característiques particulars en funció del rol que prenen en el cercle presentat. Concretament, entre els que prenen el rol d'**agressors** s'hi destaquen dues tipologies: el tipus dominant, amb tendència a personalitat antisocial i relacionat amb l'agressivitat proactiva; i el tipus ansiós, amb baixa autoestima i alts nivells d'ansietat, lligat amb l'agressivitat reactiva.

Així mateix els agressors habitualment presenten baixa empatia, tendència agressiva, capacitat de manipular als altres però amb capacitat de mantenir relacions amb altres iguals (Collell & Escudé, 2014).

Per altra banda les **víctimes**, que solen estar excloses socialment, presenten trets ansiosos i insegurs així com també moltes pors i temors. Altres característiques descriptives de les víctimes són: baixa autoestima, falta d'assertivitat i habilitats socials i tendència a autoculpar-se. A més, trobam un rol que no apareix directament al gràfic però que és conseqüència d'aquest, és el rol agressor-víctima. Aquest el desenvolupen alumnes que han passat per situacions d'assetjament com a víctimes i en els quals s'ha generat ansietat que es veu canalitzada en forma d'agressió cap a altres alumnes vulnerables (Acosta-Pérez & Cisneros-Bedón, 2019).

Finalment, cal considerar el **grup d'iguals** ja que com es presenta al gràfic la participació pot donar-se en diferents graus i augmentar o minimitzar les agressions. Per una part els espectadors, són els que observen directament les situacions de violència del bullying tot i no actuar. Llavors, al pertànyer al grup audiència de l'agressor són una peça clau on iniciar programes preventius per aconseguir que adoptin rols preventius.

Tots aquests rols demostren que l'assetjament és un fenomen que va més enllà d'un problema entre dues persones i suposa la participació directa o indirecta dels integrants d'un grup (Méndez *et al.*, 2019).

2.1.4. Factors que influeixen en el maltractament entre iguals

L'assetjament escolar, entès com un fenomen grupal, és un problema complex en el qual hi intervenen quantitat de factors i característiques dels alumnes implicats. Algunes d'aquestes variables poden ser: el clima escolar, el centre, les característiques familiars, el municipi, fins parlar de la societat en general.

Sota un enfocament sociocultural, cal tenir en compte que tots els factors s'interrelacionen creant unes sinergies que acaben desembocant en formes de maltractament. Algunes teories han assenyalat aquests factors/causes que poden acabar generant la conducta d'intimidació (Monelos, 2015):

- *Personals*: variables psicoemocionals com impulsivitat, manca d'empatia, dèficit d'estratègies per l'autocontrol que causen situacions de conflicte i rebuig vers els companys de classe. El fet de no sentir-se acceptat, bé a l'escola o a la societat són factors que predisposen a ser la causa o l'efecte d'una agressió dins el centre.

- *Familiars*: factors com la falta d'autoritat dels pares o la sobreprotecció són considerats elementals en la teoria del vincle, on la crueltat i la manca de compassió s'expliquen per la manca de vincle en la infància. De la mateixa manera ocorre amb l'aprenentatge vicari: si es creix en una família on hi ha violència, s'actua amb la mateixa tendència. Finalment, els estils parentals massa autoritaris o bé massa permissius no tenen un model clar de comportament i actuen sense control racional, moguts per impulsos emocionals.
- *Socials*: a l'escola es reproduïx el sistema de normes i valors de la societat. Concretament, valors socials inadequats com: violència, injustícia i insolidaritat, rebuig dels dèbils i pobres, maltractament i intolerància poden provocar dos tipus de violència cap als alumnes: violència estructural (derivada de l'organització social i econòmica) i la violència present en els mitjans de comunicació.
- *Relacions entre iguals*: En aquest sentit, l'adaptació emocional i social d'un infant depèn de la seva relació amb els companys. Així, si aquestes relacions es basen en la competitivitat i no en la cooperació, poden arribar a ser asimètriques: fomentant el domini i l'abús de poder, desencadenant greus dificultats psicològiques, emocionals, manca de rendiment, absentisme, etc.
- *Centres Educatius*: la necessitat d'organització i estructuració de cada centre amb normes objectives de conducta, aprovades per tota la comunitat educativa. El desconeixement de les normes per part dels alumnes fan que no sàpiguen com actuar i puguin aparèixer problemes. Cal promoure la participació de les famílies.
(Monelos, 2015)

L'estudi realitzat per Oliveira *et al.* (2015) , a un nombrós grup d'estudiants del Brasil va concloure que: existeixen tant característiques personals com contextuals/socials entre els motius associats al bullying. De la mateixa manera, la investigació destaca altres factors significatius com la imatge corporal, el color de la pell, la raça i la orientació sexual de les víctimes com a possibles causes del procés de maltractament que han patit.

Tot i els resultats obtinguts, cal subratllar que els determinants de l'assetjament escolar són múltiples i sovint interaccionen entre sí provocant que sigui prou complicat establir relacions de causalitat.

2.1.5. Conseqüències de l'assetjament escolar

El maltractament entre iguals té conseqüències perjudicials per a tots els implicats, tot i que els efectes més greus s'observen en les víctimes. Així, patir bullying de forma sistemàtica, exercir-lo de manera habitual o contemplar-lo i habitar-s'hi genera un conjunt de conseqüències negatives pels subjectes que s'acaben veient involucrats (Monelos, 2015).

Entre les conseqüències indesitjades que es deriven s'hi destaquen: exclusió social, perturbacions psicològiques, trastorns de naturalesa afectiva i/o emocional sovint vinculats a patologies ansioses i/o depressives, ideació suïcida (en les víctimes), actes delictius (en els agressors) i una important distorsió dels valors morals en els testimonis (Monelos, 2015).

En primer lloc, en la **víctima** s'incrementa l'ansietat i la depressió, el sentiment de culpabilitat, pànic i por que desencadenen una baixa autoestima. Conseqüentment, la víctima pot iniciar un rebuig a anar a l'escola, a més de dificultats per relacionar-se amb els altres i sovint presentar un baix rendiment escolar (Sastre et al., 2016). Per tant, la seva salut mental i física es veuen significativament afectades: pot mostrar tristesa, distímia, acompanyat de somatitzacions (mal de cap, cefalees, mal de panxa, nàusees, vòmits i poliúria), terrors nocturns i aïllament (Ordóñez & Prado-Cabrera, 2019).

En el mateix sentit, s'ha detectat que l'assetjament escolar és l'arrel de greus conseqüències psicològiques com: dèficits en l'autoestima, autoconcepte negatiu, autodespreci i inseguretats vinculades als sentiments d'autoculpabilitat a més d'idees/intents de suïcidi. Concretament, els pensaments suïcides de les víctimes són producte de no poder suportar el que està succeint i no trobar altra alternativa (Cobo & Tello, 2013).

De la mateixa manera, el bullying està associat a símptomes de dissociació psicològica i símptomes d'estrès post-traumàtic (Dantchev *et al.*, 2019 ; Plexousakis *et al.*, 2019).

Aquestes dificultats, sovint ocorren quan la víctima no reb l'assistència necessària i llavors, a la vida adulta, corre el risc de no saber com establir bones relacions socials i generar patrons disfuncionals inestables en la família i en el treball (Cobo & Tello, 2013).

Més recentment, Fry *et al.* (2018) van realitzar una àmplia metaanàlisi a 21 països per examinar la relació entre l'assetjament escolar i els resultats educatius. Els predictors van incloure la perpetració i la victimització del bullying, així com el ciberbullying i la victimització entre iguals. Aquest estudi va concloure que: les experiències d'assetjament

escolar a la infància estaven relacionades significativament amb taxes més elevades d'abandonament escolar i absentisme. L'assetjament escolar també va estar relacionat amb una disminució de la graduació escolar i un menor assoliment acadèmic global, tot i que, aquesta darrera relació no va ser estadísticament significativa (Fry *et al.*, 2018).

En segon lloc, respecte de les conseqüències en els **agressors** s'ha destacat que: mentre que les víctimes habitualment experimenten problemes d'interiorització (baixa autoestima, ansietat, depressió), el comportament dels que intimiden es caracteritza per l'externalització de conductes (trencament de regles, violència, delinqüència) (Olweus *et al.*, 2019).

En el marc de les conseqüències dels assetjadors també s'hi destaquen conductes antisocials. Aquestes, estan relacionades amb les dificultats que tenen aquests alumnes per complir les normes socials i amb les formes inadequades que han adquirit per aconseguir els seus objectius. Amb tot, el que acaben iniciant són conductes de tipus addictiu i delictiu, relacions socials negatives, crueltat, ideació suïcida (Cobo & Tello, 2013 ; Farrington, 2005).

Altrament, els alumnes que prenen el rol d'agressors en les dinàmiques del bullying mostren un dèficit del seu autoconcepte, autoestima i una important falta d'empatia, insensibilitat i irresponsabilitat (Oñederra, 2008).

Finalment, en relació als alumnes que prenen el rol d'**espectadors** es presenten algunes conseqüències que sobretot tenen a veure amb la manca d'estratègies que tenen per actuar. Davant un cas de bullying, els espectadors són testimonis del que passa però no comprenen la important necessitat d'intervenir (Harris & Hathorn, 2006).

Així mateix, aquests alumnes poden experimentar sentiments oposats com tristesa, por però també indiferència que per una part els fa sentir culpables però per altra banda tenen por de que els pugui passar el mateix. En conjunt, quan presenciaven repetidament aquesta violència tendeixen a reprimir els sentiments d'empatia i compassió i no es sensibilitzen (Sullivan *et al.* 2005). En aquestes víctimes terciàries de la intimidació es produeix una desensibilització progressiva i perillosa cap al patiment dels altres, per tant, la seva autoestima es pot veure alterada pel fet de ser conscients de no haver actuat en defensa de la víctima (Ovejero *et al.*, 2013).

En última instància, cal destacar que l'assetjament escolar pot tenir greus conseqüències per al centre educatiu en el que dona i per a la societat en conjunt, ja que mitjançant el maltractament entre iguals l'escola es converteix en un instrument on s'incrementa la violència en la societat (Ovejero *et al.*, 2013).

En resum, el conjunt d'efectes esmentats deixen entreveure que les conseqüències de l'assetjament escolar no només afecten a les víctimes sinó que també a la resta d'implicats i a diferents nivells, que van des de l'escola fins a la societat en general. En aquest sentit, la prevenció que treballa amb aspectes com: la gestió emocional, comunicació assertiva, adquisició i educació en valors i que rebutja la violència és la que s'hauria d'adoptar per part del propi alumnat i pels professionals de l'educació (Monelos, 2015).

2.2. L'educació emocional com a proposta preventiva de l'assetjament escolar

Per establir accions preventives i d'eliminació de l'assetjament escolar cal detallar i analitzar aquells elements que poden afavorir el seu inici. D'aquesta manera, i com s'ha vist a apartats anteriors d'aquest treball, en les situacions d'assetjament escolar no s'hi corresponen uns determinants ni unes causes fàcilment identificables. Ara bé, existeixen alguns factors de risc a diferents nivells (personal, familiar, social, de relacions entre iguals, escolar) que poden relacionar-se amb aquest fenomen.

Concretament, es coneix que els factors de risc individuals, juguen un paper important en el desenvolupament de conductes d'intimidació entre iguals. En aquest sentit, es fa especial èmfasi a les variables psicològiques i emocionals del alumnes com: la intel·ligència emocional, l'autoestima, l'empatia, la capacitat de frustració, entre d'altres. Sobretot, es destaca que la intel·ligència emocional ocupa un paper crucial entre els factors de risc: “ els nins/es amb una baixa intel·ligència emocional poden presentar majors dificultats en les relacions interpersonals incloent conductes disruptives (per als que prenen el rol d'agressors), distanciament i conductes submises (per als que prenen el rol de víctimes)” (Collell & Escudé, 2014).

En conjunt, les competències emocionals tenen un paper prou significatiu en el casos d'assetjament escolar. Així, el pobre desenvolupament d'aquestes competències actuaria com a possible factor de risc de patir intimidació i, pel contrari, un correcte desenvolupament actuaria com a factor de protecció (Collell & Escudé, 2014).

Específicament, en l'assetjament escolar, es pot observar com en el rol de l'agressor hi predomina: l'agressivitat, impulsivitat, baixa empatia, personalitat antisocial, baixa autoestima, poques habilitats socials; i en el rol de la víctima: ansietat, baixa autoestima, falta d'assertivitat, poques habilitats socials, falta d'autocontrol emocional, entre d'altres. Totes aquestes característiques tenen un important component emocional que bé es pot tractar des de els programes d'educació emocional.

Globalment, els progressos en competències emocionals influeixen positivament en el nombre d'accions violentes i agressions, en la convivència escolar, en la comunicació efectiva i afectiva i per tant, en el fenomen del bullying. En conseqüència, una intervenció preventiva eficient de l'assetjament escolar hauria d'incloure la dimensió emocional (Bisquerra & Pérez- Escoda, 2014).

La vida quotidiana ens presenta quantitat de fenòmens que directament incideixen en les emocions: assetjament escolar, violència de gènere, incidència social d'ansietat, estrès, depressió, suïcidi, etc. Tots ells tenen un profund substrat emocional. D'aquesta manera, cal prendre consciència de les necessitats socials i emocionals de l'alumnat ja que es veu que no estan suficientment ateses. Per tant, si l'educació ha de preparar per a la vida i per al desenvolupament humà hauria d'atendre aquests aspectes de manera prioritària. Tot plegat es justifica la necessitat d'incloure l'educació emocional a l'escola (Bisquerra & García, 2018).

2.2.1. Educació emocional: concepte i característiques

Les emocions han sigut un element essencial en el procés d'adaptació a l'entorn al llarg de tota l'evolució humana. Com s'ha vist a apartats anteriors: quan un individu es sent amenaçat, activa els seus mecanismes d'autodefensa, experimenta emocions (por, ira, frustració) i es comporta de tal manera que augmenti la probabilitat de supervivència (agressivitat-violència). Aquests comportaments d'autodefensa, presenten un important component emocional que cal aprendre a gestionar i controlar (Bisquerra & Pérez Escoda, 2014).

Igualment, en l'assetjament escolar també sorgeix la important necessitat de que els alumnes coneguin com gestionar i solucionar aquest entramat de dificultats emocionals que comporta. Aleshores, l'educació emocional és una via preventiva de situacions com el bullying però també d'altres aspectes com: l'ansietat, l'estrès, els comportaments de risc, el consum de drogues (Bisquerra & García, 2018).

L'objectiu principal de l'educació emocional és el desenvolupament de competències emocionals i el benestar. Aquest objectiu més general es pot concretar en objectius més específic que es constitueixen a partir de les diverses competències emocionals (Bisquerra & Pérez, 2007).

Segons Bisquerra (2009) l'educació emocional és un procés educatiu continu i permanent que permet potenciar el desenvolupament de competències emocionals com a element essencial del desenvolupament integral de la persona, capacitant-la per la vida.

D'aquesta manera, l'educació emocional és una via on aprendre a motivar-se, a afrontar la frustració, a controlar la ira i la conducta impulsiva, a generar emocions positives, a fomentar l'empatia, és a dir, constitueix una llista de competències emocionals que permeten estar millor preparats per a la vida. Igualment, es veuen afavorits altres processos com els d'aprenentatge, les relacions interpersonals, la resolució de problemes, entre d'altres (Pérez & Filella, 2019).

L'educació emocional és una de les innovacions psicopedagògiques dels darrers anys que intenta respondre a les necessitats socials que no queden ateses en les matèries acadèmiques ordinàries. Així, es proposa optimitzar el desenvolupament integral de la persona (físic, moral, intel·lectual, social, emocional, etc.) a partir d'un enfocament de cicle vital i d'educació per a la vida (Bisquerra & García, 2018).

Particularment, l'educació emocional és una forma de prevenció primària inespecífica. Així, s'entén com l'adquisició de competències que es poden aplicar a una diversitat de situacions tal com: prevenció del consum de substàncies, prevenció de la violència, l'ansietat, etc. Aquest tipus de prevenció pretén minimitzar la vulnerabilitat de la persona a determinades disfuncions (estrès, agressivitat, ansietat, depressió...) o prevenir la seva ocurrencia. Llavors, es proposa el desenvolupament de les competències bàsiques per a la vida i, quan encara no existeix disfunció, a través de l'educació, maximitzar les tendències constructives i minimitzar les destructives (Bisquerra & García, 2018).

Altrament, el desenvolupament de les competències emocionals està absent en els sistemes educatius actuals de la majoria de països. Els programes d'educació emocional es realitzen a partir d'intervencions educatives i socials, basades en principis científics, educatius, socials i filosòfics. Això implica una planificació i organització d'aquests programes on es precisa un treball intencional, sistemàtic i efectiu que requereix un conjunt integrat d'activitats articulades entre sí amb un propòsit comú. A més, l'educació emocional ha de formar part del currículum acadèmic al llarg de totes les etapes educatives, des de l'educació infantil fins a l'edat adulta (Bisquerra & García, 2018 ; Pérez & Filella, 2019).

2.2.2. Competències emocionals

En primera instància, la base de l'educació emocional s'inclou en el marc conceptual de les emocions, és a dir, el concepte d'emoció, els fenòmens afectius (sentiments, afecte, estat d'ànim, emoció, etc.), tipus d'emocions (positives-negatives, bàsiques i derivades, ambigües, estètiques, etc.). D'aquesta manera, cal conèixer les principals característiques de les emocions (por, ira, ansietat, tristesa, alegria, vergonya, etc.) i alhora comprendre

com les emocions predisposen a l'acció: les nostres accions obeeixen més a estat emocional que no a decisions racionals. Per tant, aquests fonaments permeten establir com ha de ser el correcte desenvolupament de les competències emocionals (Bisquerra, 2009).

Les competències emocionals són el conjunt de coneixements, capacitats, habilitats i actituds necessàries per comprendre, expressar i regular els fenòmens emocionals. Aleshores l'educació emocional porta a la pràctica aquestes capacitats i habilitats a fi d'afavorir el desenvolupament de les competències emocionals (Bisquerra, 2009 ; Pérez & Filella, 2019).

Entre els diferents models de classificació de les competències emocionals hi destaca el realitzat pel GROU (Grup de Recerca en Orientació Psicopedagògica) de la Universitat de Barcelona. Particularment, es va crear un model pentagonal de cinc blocs que corresponen a les següents competències: consciència emocional, regulació emocional, autonomia emocional, competència social i habilitats de vida per al benestar (Bisquerra & García, 2018).

El primer bloc, *consciència emocional*, fa referència a la capacitat per prendre consciència de les pròpies emocions i de les emocions dels altres, incloent habilitats per captar el clima emocional d'un context concret.

Per altra banda, la *regulació emocional* és aquella capacitat per manejar emocions de forma apropiada. Així, suposa prendre consciència de la relació: emoció-cognició-comportament per a desenvolupar estratègies d'afrontament, generar emocions positives, entre d'altres capacitats.

El tercer bloc contempla *l'autonomia emocional*. Aquesta es pot entendre com un concepte bastant ampli que inclou el conjunt d'elements relacionats amb l'autogestió personal que inclou: l'autoestima, l'automotivació, el pensament crític, la responsabilitat, la capacitat per cercar ajuda i l'autoeficàcia emocional, entre d'altres.

En quart lloc, la *competència emocional* és entesa com la capacitat de mantenir bones relacions amb altres persones. Per tant, implica el domini d'habilitats socials, la comunicació efectiva, l'assertivitat, les actituds prosocials, entre d'altres.

Finalment, l'últim bloc és el de *competències per a la vida i el benestar* que inclou les habilitats per adoptar comportaments apropiats i responsables per afrontar reptes diaris de la vida, ja siguin personals, professionals, familiars, socials, etc. Aquest conjunt de competències permeten organitzar la vida de forma sana i equilibrada portant a la satisfacció i al benestar emocional (Bisquerra & García, 2018 ; Pérez & Filella, 2019).

En suma, els objectius principals dels programes d'educació emocional deriven de les competències emocionals esmentades, contextualitzades en un nivell educatiu concret i sota unes necessitats específiques que han de ser detectades amb anterioritat (Bisquerra & García, 2018).

3. MARC METODOLÒGIC

3.1. Disseny treball de camp

L'objectiu principal que persegueix aquest treball és analitzar la situació actual de l'assetjament escolar als cicles educatius de primària. D'aquesta manera s'ha proposat una metodologia combinada (recerca bibliogràfica i anàlisi empíric) que ha permès, per una banda aprofundir en el marc conceptual de l'assetjament escolar i, per altra banda, valorar la percepció dels docents envers el tema de l'assetjament escolar.

En primer lloc, la recerca bibliogràfica iniciada dina la part teòrica mitjançant diferents bases de dades: SCOPUS, EBQHost, TESEO, Dialnet, ha permès concretar la confecció d'un qüestionari envers la temàtica de l'assetjament escolar, dirigit al professorat de primària. Més concretament aquest qüestionari té per objectiu conèixer les percepcions i opinions d'una mostra de mestres d'educació primària de dos centres educatius de Mallorca. Igualment, la població estudiada presenta una mostra prou heterogènia pel que fa a alumnat, perfils sociofamiliars i estatus socioeconòmics. Per tant, tot i que els dos centres educatius pertanyen a un sector de Mallorca, les seves respostes sobre assetjament escolar poden ser representatives d'altres escoles de Mallorca.

3.1.1. Presentació dels centres educatius

Els centres educatius analitzats en aquest estudi són dues escoles ubicades al terme municipal de Pollença, al nord de l'illa de Mallorca. Les dues escoles seleccionades són centres públics d'educació infantil i primària. Tot i així, aquest estudi analitza específicament els dos cicles educatius de primària de cada escola. A més, les unitats d'orientació educativa i psicopedagògica (UOEP) d'ambdós centres estan ateses per la mateixa psicopedagoga. Així, la mateixa professional treballa específicament en aquestes dues escoles públiques del municipi, en col·laboració amb l'equip d'orientació educativa i psicopedagògica (EOEP) que coordina els centre d'ensenyament públics del sector del nord de Mallorca.

Amb la finalitat d'evitar una inadequada difusió de la informació i/o de les conclusions d'aquest estudi s'ha optat per mantenir l'anonimat d'ambdues escoles. Així, per identificar cada centre educatiu es farà referència a "Escola A" i "Escola B".

Per una banda, l' "Escola A", és un centre format per 9 unitats educatives en total, 3 d'educació infantil i 6 d'educació primària. La capacitat de l'escola permet que hi estiguin matriculats uns 200 infants i hi treballin uns 20 docents. L'escola és d'una línia educativa per nivell i les ràtios d'aula són d'aproximadament uns 20 infants.

El projecte educatiu i curricular del centre aposta per una metodologia inclusiva, amb atenció a la diversitat i amb el suport de les noves tecnologies.

En concret, l'escola disposa d'estratègies i programes per treballar els conflictes i l'assetjament escolar. Alguns exemples són: el pla de convivència, la comissió de convivència, el pla d'acció tutorial i igualment de manera complementària els programes de mediació adreçats a la prevenció del bullying a les etapes de primària.

Per altra banda, l' "Escola B" és un centre de major capacitat, amb aproximadament uns 450 alumnes matriculats i uns 50 docents. És un centre de doble línia, amb un total de 19 unitats, 7 d'educació infantil i 12 d'educació primària. El projecte educatiu del centre aposta per una línia metodològica prou clara basada en un tracte personalitzat adaptat al ritme evolutiu d'aprenentatge i considerant les capacitats i dificultats individuals.

Igualment, el centre disposa d'actuacions de caire normatiu emmarcades en el Projecte Educatiu de Centre (PEC) per combatre l'assetjament escolar com són: el pla de convivència i la comissió de convivència, els programes de prevenció de conflictes (mediació, pràctiques restauratives..).

Ambdues escoles compten amb les línies d'actuació concretes envers els alumnes que presenten problemes de relacions interpersonals i/o d'assetjament escolar, així com la disposició del protocol d'assetjament escolar. A més, a les dues escoles es fan formacions de centre de forma trimestral en les que tots els docents participen en sessions formatives sobre: pràctiques restauratives, mediació escolar, estratègies i innovacions educatives per a la millora de la convivència escolar, entre d'altres. La seva finalitat és apostar per la formació de la plantilla docent del centre per adquirir noves estratègies que fomentin la convivència escolar i permetin frenar el rebuig entre iguals de bullying.

3.1.2. Mostra

La mostra escollida per a realitzar aquest estudi empíric han estat els docents dels dos cicles de primària d'ambdues escoles. Entre els docents que formen la mostra s'hi inclouen: tutors/es de grup, mestres especialitzats/des i docents que desenvolupen tasques específiques (directors/es, orientadors/es, coordinadors/es, entre d'altres).

En concret la mostra està constituïda per un total de 20 subjectes, dels quals el 95 % són dones i el 5 % homes. Aquesta mostra està compresa principalment entre les edats de 30 i 60 anys. Igualment, els anys d'experiència docent dels mestres que componen la mostra

es situa entre els 5 i els 35 anys. A major detall, el cicle educatiu en el qual imparteixen classe la majoria de mestres és el segon cicle de primària.

Igualment, un altre paràmetre a destacar és l'experiència docent dels mestres enquestats. Concretament, la majoria d'aquests docents compten amb una experiència d'entre 25 i 30 anys, és a dir, prou significativa. També cal destacar que el fet de comptar amb un major percentatge de dones a la mostra és conseqüència de que la docència és una professió històricament feminitzada, sobretot en les primeres etapes de l'ensenyament. Segons l'informe publicat el curs 2016-2017 pel Ministeri d'Educació i Formació Professional, un 66,5% de tot el professorat són dones, aquest percentatge augmenta al 71,9% en els ensenyaments no universitaris, però és significativament inferior en l'educació universitària amb un 41,3%.

Cal destacar que, donat que cada centre pot presentar altres variables que aquest estudi no ha contemplat ni controlat, els resultats obtinguts no són extrapolables ni generalitzables.

3.1.3. Instruments

L'instrument emprat per a la recollida d'informació d'aquest estudi ha estat el qüestionari, en aquest cas en format d'escala likert i amb cinc opcions de resposta. Després de realitzar una revisió de les principals bases de dades de psicologia (Psycinfo, Scopus, Dialnet, etc.) per conèixer els instruments d'avaluació de la percepció de docents sobre violència escolar i bullying, es va optar per adaptar una versió per al professorat. Concretament, s'ha elaborat una adaptació del qüestionari PRECONCIMEI (Cuestionario sobre Preconcepciones de Intimidación y Maltrato Entre Iguales (Avilés, 2002), disponible a l'annex 2.

El qüestionari font d'informació pretén avaluar de manera global les percepcions, creences i actituds dels docents envers el rebuig entre iguals, amb un total de 14 preguntes que segueixen un format de resposta d'escala likert. En el cas del qüestionari adaptat, s'han marcat com a objectius principals: permetre identificar les necessitats que presenta la comunitat educativa per tractar els casos d'assetjament escolar per posteriorment proposar estratègies dirigides a la prevenció i intervenció del bullying en el camp de l'educació emocional. Així, el qüestionari adaptat inclou algunes variables com l'edat, el gènere, l'experiència professional o el cicle educatiu al qual imparteixen classe, a més d'altres valoracions per conèixer aspectes com: col·laboració dels mestres en casos de bullying, estratègies educatives adoptades per frenar el rebuig entre iguals, valoració dels problemes relacionats amb el clima escolar, entre d'altres (Avilés, 2002).

El present qüestionari adaptat (veure annex 2), consta d'un total de 30 preguntes agrupades en 4 blocs diferents. El primer bloc denominat **perfil de l'enquestat** està format per 9 preguntes que analitzen variables com: edat, gènere, experiència docent, cicle educatiu,...) i l'experiència envers situacions de bullying, en format de resposta oberta. El segon bloc: **afirmacions sobre l'assetjament escolar**, són 7 valoracions sobre la situació de l'assetjament escolar a l'actualitat, atenent a aspectes com: la importància de les relacions interpersonals equilibrades, la influència de la càrrega lectiva, la intervenció docent en casos de bullying. El tercer bloc: **anàlisi del context educatiu**, el formen 5 afirmacions que pretenen analitzar les característiques i elements de cada centre (la metodologia de l'escola, programes de prevenció, serveis municipals,...) per determinar de quina manera contribueixen a l'eliminació de l'assetjament escolar a primària. Finalment, el quart bloc: **necessitats i propostes de prevenció**, són 9 ítems sobre les necessitats educatives actuals per combatre el bullying a les escoles, avaluant la necessitat de formació dels docents envers aquesta temàtica i les possibles propostes de prevenció a adoptar en el camp de l'educació emocional. Els tres últims blocs segueixen el format d'escala likert amb 5 opcions de resposta (1 totalment en desacord - 5 totalment d'acord).

Amb tot, l' instrument de recollida d'informació emprat, inclou tots aquells aspectes que pretenen contextualitzar la problemàtica de l'assetjament escolar en l'educació actual. Així, s'analitza globalment la participació/intervenció docent en aquests casos, les característiques i metodologia de cada centre escolar, la percepció de la comunitat educativa, les mesures i estratègies per combatre el bullying i la possibilitat d'adoptar eines de prevenció en el camp de l'educació emocional.

3.1.4. Procediment

El present estudi té un marcat caire descriptiu i d'anàlisi de dues realitats educatives que pretén valorar la percepció dels docents de primària dels dos centres elegits.

En primera instància, es va realitzar una recerca per seleccionar específicament un instrument, format qüestionari, en aquest cas dirigit als docents de primària per demanar la seva percepció sobre el bullying i conèixer quins recursos tenen per fer front a aquesta problemàtica. La idea principal que es persegueix és la de comptar amb una eina que valori la realitat sobre l'assetjament escolar en els cicles educatius de primària per afavorir la seva prevenció, apostant per la formació i l'adquisició de competències emocionals del professorat.

Un cop elaborat i revisat el qüestionari, conjuntament amb el suport de la psicopedagoga que treballa als dos centres, es va parlar amb els docents, que ràpidament van donar el seu compromís de contestar amb la màxima sinceritat el qüestionari. A més, en ambdues escoles els membres de la unitat d'orientació educativa i els equips de suport van emfatitzar la positiva proposta d'avaluar les necessitats educatives per tractar l'assetjament escolar bàsicament per poder dissenyar i proposar estratègies de prevenció/intervenció d'aquest fenomen. Igualment, es va subratllar la importància de conèixer tots aquells aspectes que cal millorar a l'actualitat per frenar el bullying a les aules i quins són els que estan funcionant per continuar treballant des de les aules.

En concret, l'orientadora dels centres va informar als docents de cada cicle de primària i els va demanar la seva col·laboració tot explicant que es tractava d'un anàlisi per aprofundir sobre les necessitats educatives actuals envers el bullying i la valoració de possibles propostes per combatre'l. Des d'un inici es va subratllar que la participació a l'estudi era totalment voluntària, anònima i que la informació obtinguda seria confidencial i emprada exclusivament amb fins d'investigació.

Un cop confirmada l'autorització i informats tots els mestres, l'orientadora va enviar el qüestionari de manera individual, en aquest cas, donades les circumstàncies d'aquest any es va optar per una modalitat online. Així, en primer lloc, es va digitalitzar el qüestionari a través d'una plataforma virtual anomenada "Google Forms" que permet l'administració d'enquestes de manera individualitzada via online i que garanteix les condicions adequades per aquests tipus de procediments. En segon lloc, es va crear un enllaç per poder accedir al qüestionari virtual que posteriorment va ser enviat de manera individual a cada docent. De nou, a l'inici de l'enquesta es va recordar la confidencialitat i la protecció de les dades de cada participant. En últim lloc, cada subjecte va emplenar l'enquesta amb un temps de resposta estimat d'entre uns 5 i uns 10 minuts, depenent del temps de reflexió de cada docent.

Cal destacar que, des d'un principi, ambdues escoles han facilitat la transmissió d'informació als seus docents i no han posat cap tipus d'impediment.

En darrer lloc, a partir dels resultats obtinguts en els qüestionaris de valoració docent es va crear una matriu de dades en la qual es van incloure les respostes donades per cada docent en cada ítem de l'enquesta. Un cop creada aquesta matriu, es van dur a terme procediments estadístics de tipus descriptiu, a més d'alguns de tipus correlacional i es dissenyaren taules de contingència per conèixer la relació existent entre les diferents valoracions sobre l'assetjament escolar que avalua l'enquesta.

4. RESULTATS

La modalitat empírica del treball s'ha dut a terme mitjançant una investigació de caràcter quantitatiu. Així mateix, s'ha realitzat un anàlisi estadístic descriptiu a partir del paquet estadístic Software for Statistics and Data Science (STATA).

A continuació es presenten els resultats obtinguts una vegada s'han tractat amb el software estadístic.

Taula 1. Descripció de la mostra docent per cicle educatiu, experiència docent i edat segons la variable sexe.

	Total (n=20)		Homes (n=1)		Dones (n=19)		χ^2	p
	n	%	n	%	n	%		
<i>Cicle educatiu</i>							0.8612	0.353
1r cicle	9	45	0	0	9	43.37		
2n cicle	11	55	1	100	10	52.63		
<i>Exp. docent</i>							2.4561	0.483
<5	2	10	0	0	2	10.53		
5-15	3	15	0	0	3	15.79		
15-25	6	30	1	100	5	26.32		
25-30	9	45	0	0	9	43.37		
<i>Edat</i>							2.4561	0.653
<30	1	5	0	0	1	5.26		
30-40	3	15	0	0	3	15.79		
40-50	6	30	1	100	5	26.32		
50-60	9	45	0	0	9	43.37		
>60	1	5	0	0	1	5.26		

Com reflexa la taula anterior, han participat en aquest estudi un total de 20 docents, dels quals 19 són dones (95%) i únicament 1 home (5%).

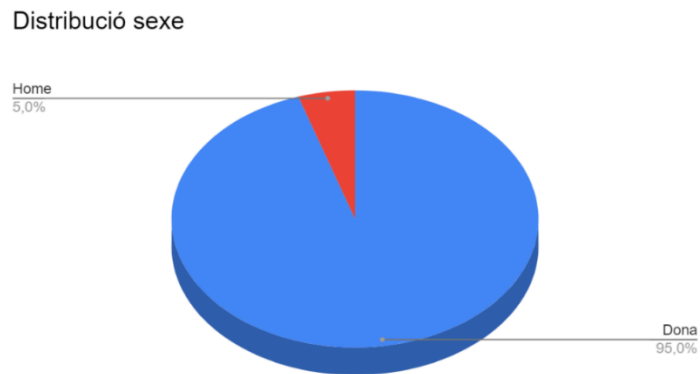
Igualment l'amplitud més freqüent d'edat entre els docents dels dos centres educatius és d'entre 50 i 60 anys. A més, respecte de l'experiència docent hi trobam una amplitud freqüent d'entre els 25 i 30 anys.

Finalment, el cicle educatiu en qual imparteixen classe un major nombre de docents de la mostra és el segon cicle educatiu de primària.

Seguidament, es presenten diversos gràfics descriptius que representen algunes de les variables incloses a la taula anterior (sexe, edat, cicle educatiu, experiència docent, etc.).

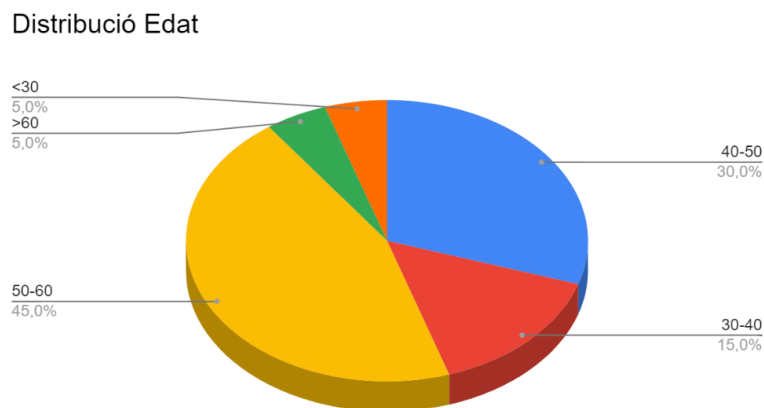
BLOC 1: Perfil del docent enquestat

Gràfic 1. Distribució de la mostra de docents en funció de la variable sexe (%).

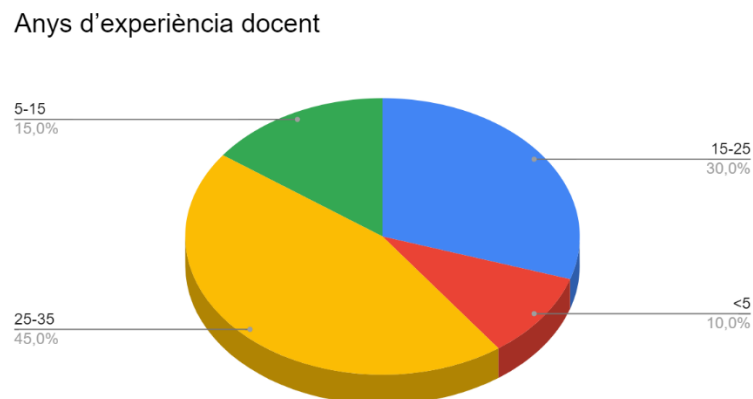
Es pot apreciar el significatiu predomini del sexe femení (95%) sobre el masculí (5%) entre els docents que formen la mostra d'aquest estudi.

Gràfic 2. Distribució de la mostra de docents en funció de la variable edat (%).

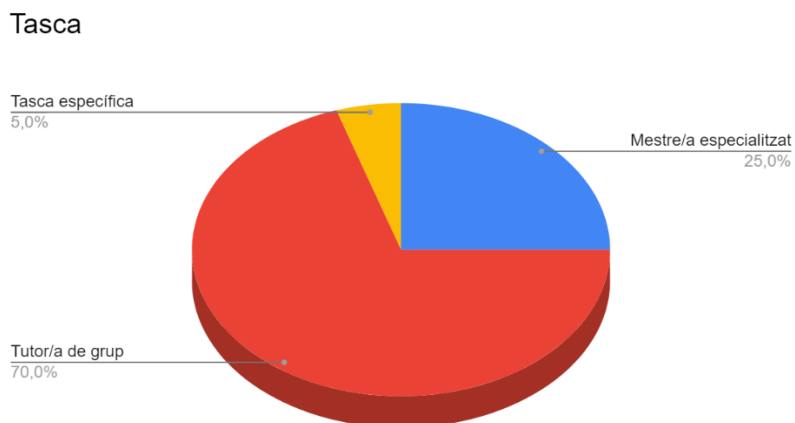
Es pot comprovar com més de la meitat dels docents que conformen la mostra té més de 40 anys d'edat mentre que la resta es situa per davall d'aquesta.

Gràfic 3. Distribució de la plantilla docent enquestada en funció dels anys d'experiència docent (%).

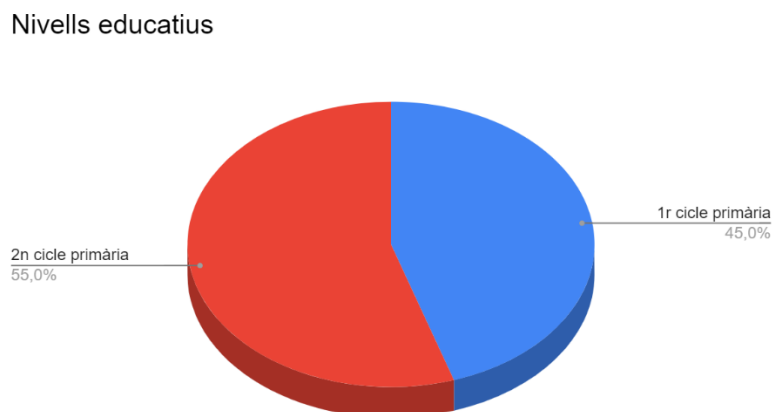
En aquest cas, més de la meitat dels docents enquestats compten amb una experiència docent de més de 15 anys, és a dir, prou significativa.

Gràfic 4. Distribució de la mostra docent en funció de la tasca que desenvolupa (%).

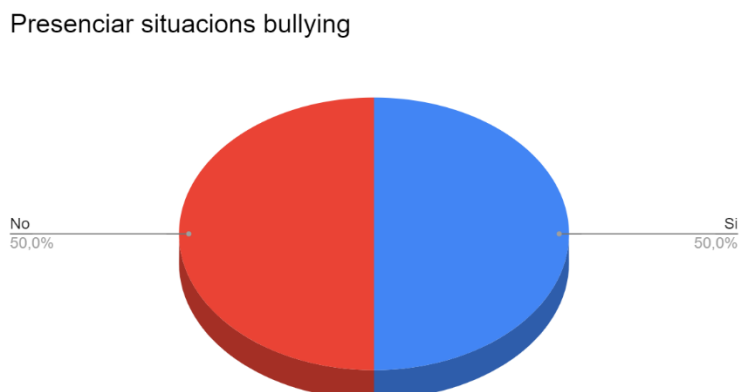
Un 70% dels docents desenvolupen la funció de tutor/a de grup en les etapes de primària.

Gràfic 5. Distribució de la mostra docent en funció dels nivells educatius en els que imparteixen classe en l'actualitat (%).

La mostra docent enquestada es reparteix gairebé de forma equitativa entre el primer cicle educatiu de primària (45%) i el segon cicle (55%).

Gràfic 6. Distribució de la mostra docent segons hagin presenciat o no situacions d'assetjament escolar (%).

De forma equitativa, la meitat de la mostra de docents enquestada ha viscut una experiència d'assetjament escolar a les seves aules.

BLOC 2: Assetjament escolar a l'actualitat

Amb la finalitat d'analitzar les dades obtingudes en el segon bloc del qüestionari s'han agrupat les respostes dels docents en diversos gràfics de barres apilades. Aquestes respostes es representen en funció del grau d'acord dels docents d'ambdues escoles conjuntament, a cada ítem (%).

Gràfic 7. Percentatge de docents en funció del grau d'acord amb els ítems del segon bloc (%).

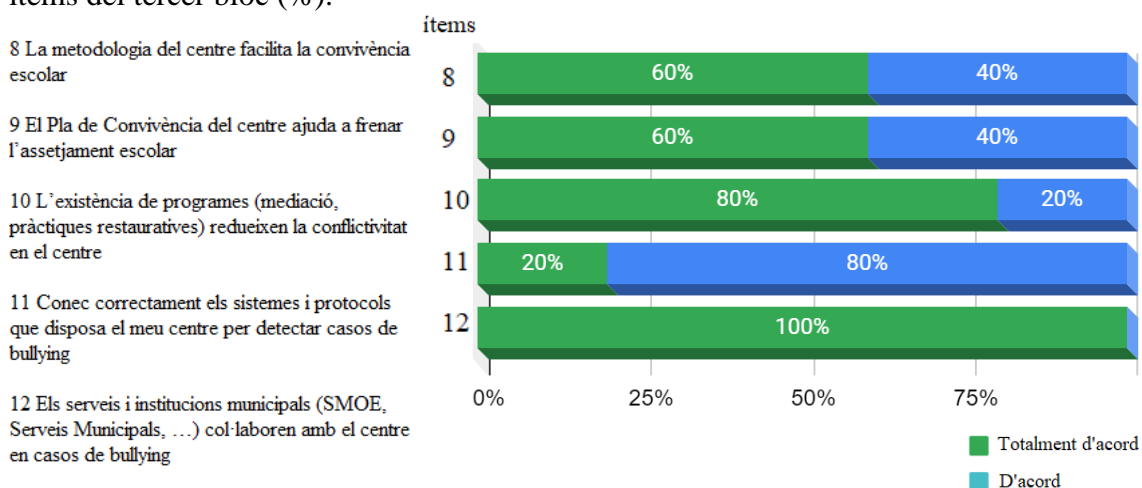
Gairebé el 85% de la mostra de docents (totalment d'acord/d'acord) dóna importància a les relacions interpersonals dels seus alumnes. Igualment un elevat percentatge (90%) de mestres intenta prevenir i frenar els casos de bullying i també consideren que la seva intervenció és part de la tasca educativa que desenvolupen com a docents. En la mateixa línia, un percentatge significatiu (85%) considera que tractar els problemes de bullying a l'aula és tan important com el rendiment acadèmic dels seus alumnes.

Així mateix, els docents mostren un percentatge elevat de desacord (65%) en l'afirmació que considera que la càrrega lectiva és un impediment per abordar els problemes interpersonals. Tot i així, un percentatge significatiu de docents (90%) considera que l'assetjament escolar i els conflictes no són un problema al seu centre educatiu.

BLOC 3: Context Educatiu

De la mateixa manera, per analitzar les dades obtingudes en el tercer bloc del qüestionari s'han agrupat les respostes dels docents en funció de l'escola a la qual pertanyen, amb la finalitat d'analitzar les característiques educatives (metodologia, pla de convivència, etc.) específiques de cada centre.

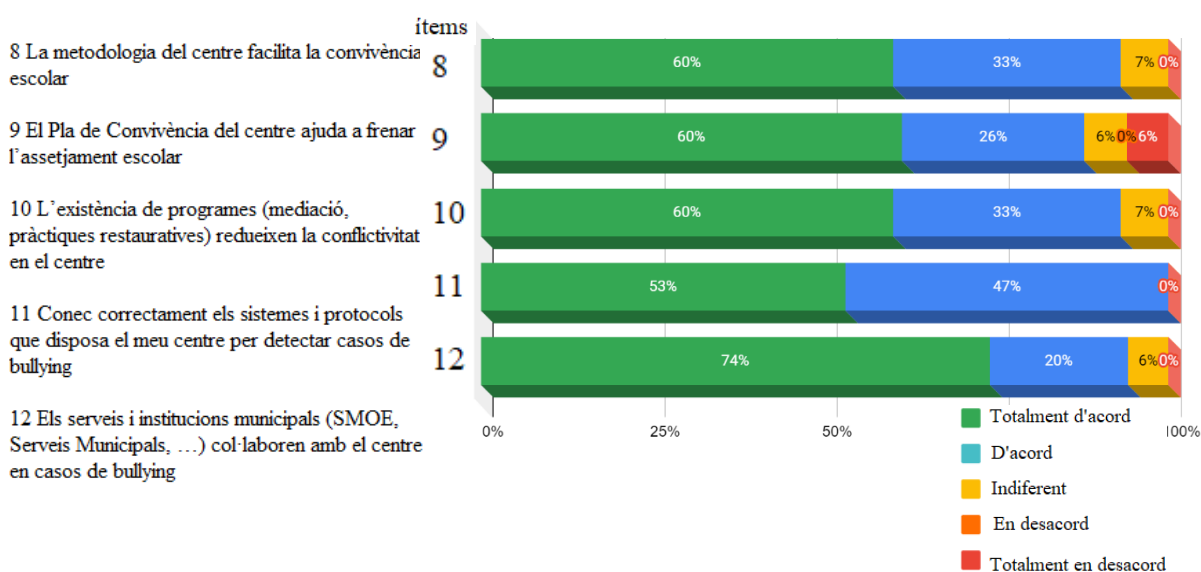
Gràfic 8. Percentatge de docents de "l'Escola A" en funció del grau d'acord amb els ítems del tercer bloc (%).

En el cas dels docents de l'Escola A, el 100% està d'acord o totalment d'acord en que la metodologia del centre facilita la convivència escolar i que els programes que disposen (pla de convivència, mediació,...) redueixen la conflictivitat al centre.

Igualment, el 100% dels docents assegura conèixer correctament els sistemes que disposa el seu centre educatiu per detectar els casos d'assetjament escolar.

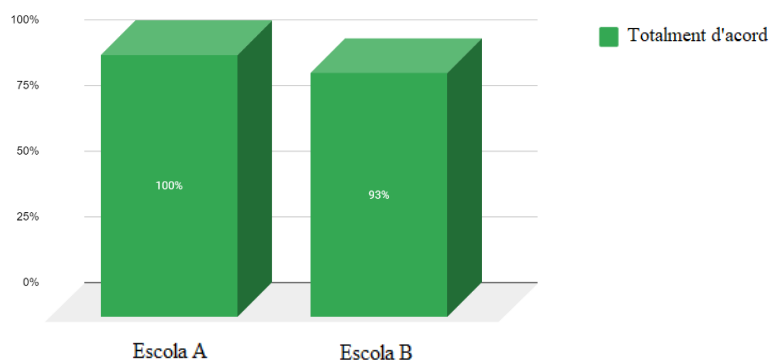
Gràfic 9. Percentatge de docents de "l'Escola B" en funció del grau d'acord amb els ítems del tercer bloc (%).

En el cas de l'Escola B, un 93% dels docents està d'acord o totalment d'acord en considerar que la metodologia del centre facilita la convivència. Així mateix, un percentatge significatiu afirma que els programes com el pla de convivència són eficaços per reduir la conflictivitat al centre.

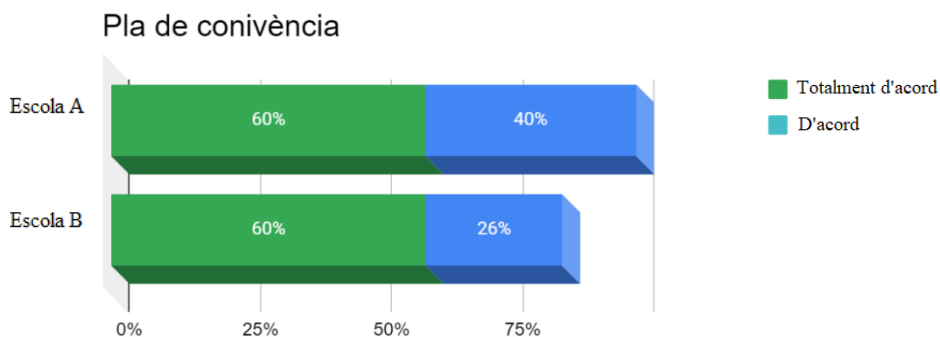
Igualment un 100% dels docents coneix adequadament els sistemes i protocols per detectar amb eficàcia els casos de bullying.

Gràfic 10. Percentatge de docents que està totalment d'acord amb la següent afirmació respecte de la metodologia del centre educatiu.

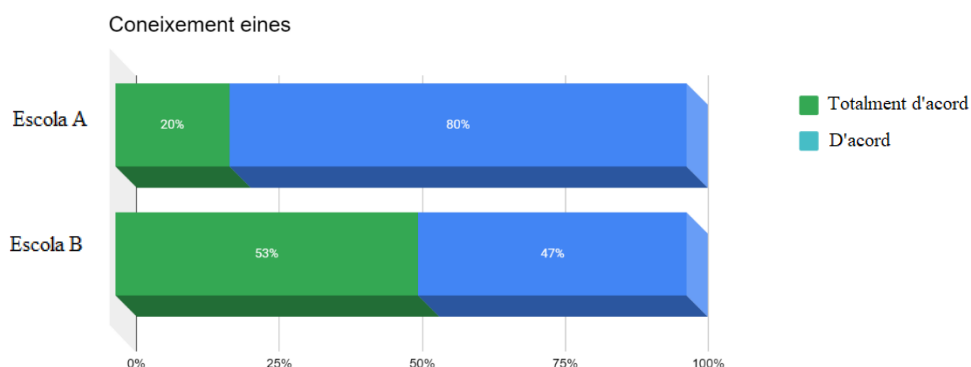
Els percentatges d'ambdues escoles s'aproximen al 100% de docents que consideren que la metodologia que segueix el seu centre educatiu facilita la convivència.

Gràfic 11. Percentatge de docents que està totalment d'acord amb la següent afirmació respecte del pla de convivència del centre educatiu.

Igualment, els percentatges que destaquen l'efectivitat dels plans de convivència son prou significatius a ambdues escoles.

Gràfic 12. Percentatge de docents que assegura conèixer les eines i estratègies que disposa l'escola per detectar l'assetjament escolar.

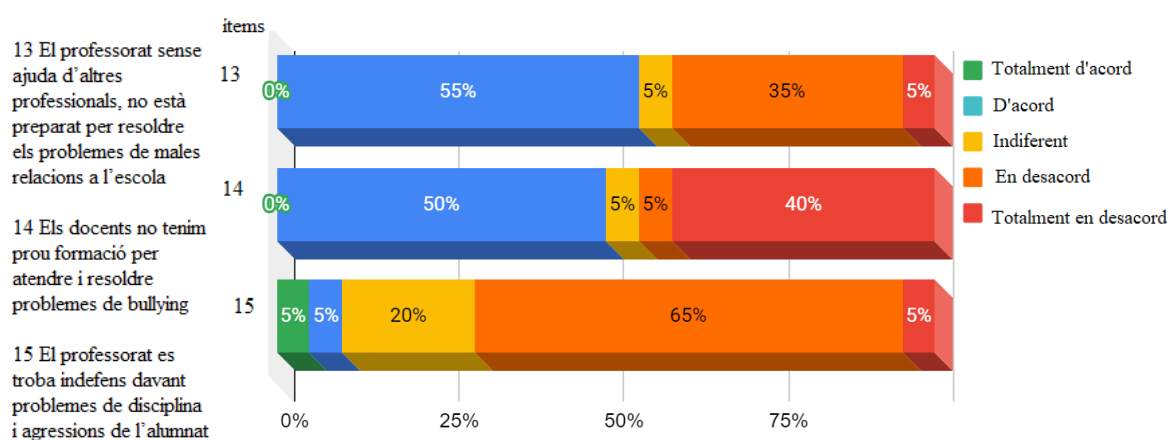

De nou es destaca l'elevat percentatge de docents d'ambdós centres educatius que assegura conèixer correctament les estratègies del centre per detectar l'assetjament escolar de l'alumnat.

BLOC 4: Combatre l'assetjament escolar als cicles de primària.

Finalment, per a l'anàlisi de les respostes obtingudes en l'últim bloc del qüestionari s'ha optat per agrupar les afirmacions en funció de la temàtica que representen. D'aquesta manera s'han realitzat 3 gràfics de barres apilades.

Gràfic 13. Percentatge de docents en funció del grau d'acord amb les afirmacions que fan referència a la temàtica: problemes interpersonals i bullying.

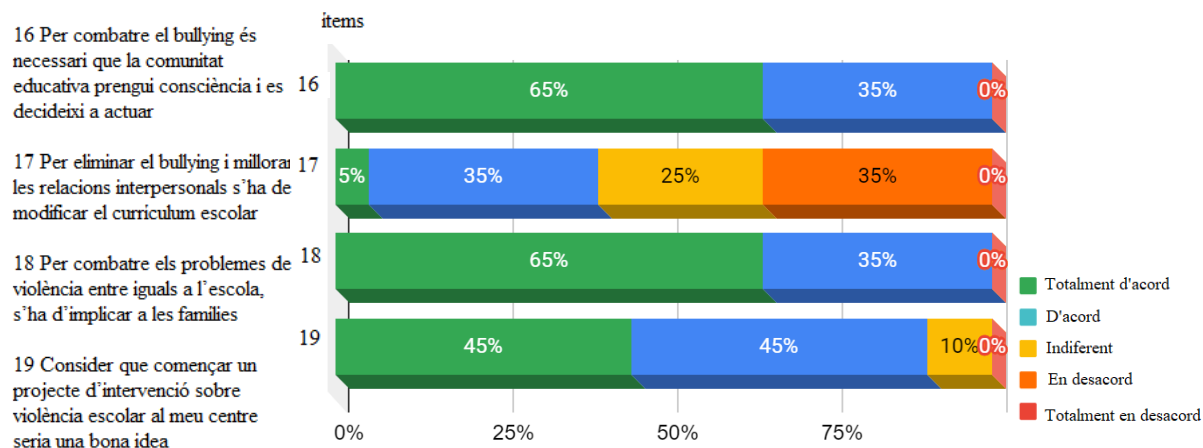

Per una banda, i de forma paradoxal, un 55% dels docents està d'acord amb l'afirmació que refereix a la necessitat de comptar amb altres professionals per resoldre els problemes d'assetjament escolar, mentre que un 35% està en desacord i un 5% en total desacord. En la mateixa línia, un 50% dels docents considera que tenen prou formació per resoldre adequadament els problemes de bullying, mentre que un 40% està en total desacord i un 5% en desacord. D'aquesta manera, els resultats es distribueixen equitativament entre un % de docents que considera estar preparat per resoldre problemes d'assetjament escolar i un % que apunta que no per tant fa pensar que existeix una manca de formació docent envers les estratègies i els procediments per erradicar el bullying.

Per altra banda, un elevat percentatge (65%) considera que el professorat no es troba indefens davant problemes o agressions de l'alumnat al seu centre educatiu actual.

Globalment, tot i que les respostes són molt satisfactòries, hi ha un percentatge considerable de docents que destaquen la falta de recursos i de suport per treballar aquesta temàtica. Per tant, els resultats assenyalen que les mancances d'eines i estratègies docents per fer front al bullying encara suposen un repte per a l'educació actual.

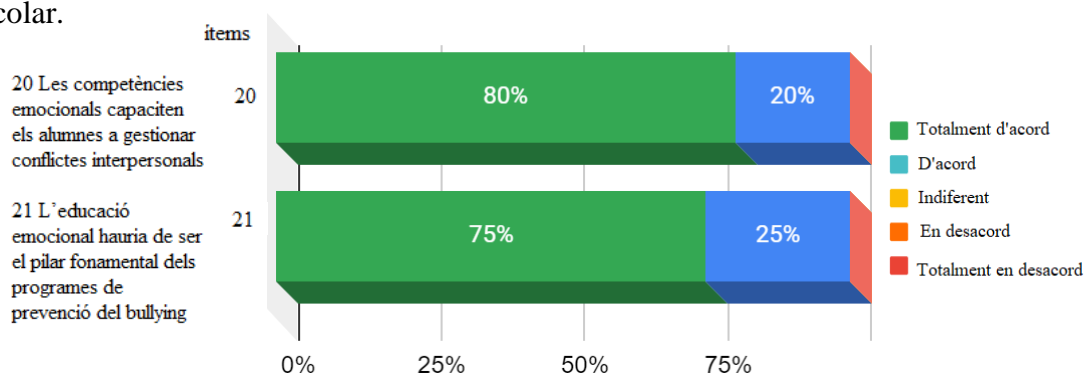
Gràfic 14. Percentatge de docents en funció del grau d'acord amb les afirmacions que fan referència a la temàtica: estratègies per combatre l'assetjament escolar.

El gràfic destaca que un 65% (totalment d'acord) i un 35% (d'acord) dels docents consideren que cal que la comunitat educativa prengui consciència i actuï per combatre l'assetjament escolar. Igualment, un 90% dels docents enquestats considera interessant començar un projecte d'intervenció al centre educatiu per combatre el bullying. També s'observa la voluntat d'implicar a les famílies per combatre els problemes de bullying a l'escola (65%-35%).

No obstant, un 35% dels docents està d'acord en modificar el currículum escolar per eliminar el bullying mentre que un 35% hi està en desacord o bé l'hi resulta indiferent (25%).

Gràfic 15. Percentatge de docents en funció del grau d'acord amb les afirmacions que fan referència a la temàtica: educació emocional com a proposta preventiva de l'assetjament escolar.

El 80% dels docents enquestat està totalment d'acord i el 20% d'acord en que les competències emocionals capaciten els alumnes a gestionar conflictes interpersonals. De la mateixa manera, un elevat percentatge (75%/25%) consideren que l'educació emocional hauria de ser el pilar principal dels programes de prevenció de l'assetjament escolar.

Un cop presentats els resultats obtinguts en els diferents blocs del qüestionari es mostren diverses taules per analitzar algunes dades categòriques de l'estudi.

Taula 1. Taula de contingència entre haver presenciats situacions d'assetjament escolar i considerar que les relacions interpersonals són un objectiu important del currículum escolar.

	<i>Presenciats Situacions d'Assetjament Escolar</i>				Total	χ^2	p	
	No		Si					
	n	%	n	%	n	%		
<i>R.interpersonals</i>								
D'acord	6	60	3	30	9	45	2.5	0.475
Indiferent	0	0	1	10	1	5		
Desacord	3	30	5	50	8	40		
Totalment en desacord	1	10	1	10	2	10		

La taula mostra com el percentatge de docents que considera que les relacions interpersonals són un objectiu important del currículum és prou elevat independentment d'haver presenciats situacions de bullying com a docent o no. El total de docents que no han presenciats situacions d'assetjament escolar, i està d'acord amb aquest ítem és prou elevat (60%), mentre que els docents que sí han vist situacions de bullying és moderat (30%). Llavors, la valoració de les relacions interpersonals com a objectiu important del currículum és independent a haver presenciats situacions de bullying com a docent.

Taula 2. Taula de contingència entre haver presenciats situacions d'assetjament escolar i considerar que les competències emocionals capaciten als alumnes a resoldre els problemes de bullying.

	<i>Presenciats Situacions d'Assetjament Escolar</i>				Total	χ^2	p	
	No		Si					
	n	%	n	%	n	%		
<i>C.Emocionals</i>								
D'acord	1	10	3	30	4	20	1.2500	0.264
Totalment d'acord	9	90	7	70	16	80		

La taula reflexa que fins i tot el 100% dels docents que mai no han presenciats una situació d'assetjament escolar considera que les competències emocionals dels alumnes poden ajudar a la seva resolució (90% totalment d'acord-10% d'acord). Igualment, els docents que sí han presenciats casos de bullying també estan d'acord amb la necessitat de que els

infants comptin amb les adequades competències emocionals per gestionar aquesta problemàtica.

Taula 3. Taula de contingència entre haver presenciat situacions d'assetjament escolar i considerar que l'educació emocional és una proposta adient per prevenir el bullying.

	<i>Presenciat Assetjament Escolar</i>				Total	χ^2	p
	No		Si				
	n	%	n	%	n	%	
<i>Educació emocional</i>							
D'acord	2	20	3	30	5	25	0.2667 0.606
Totalment d'acord	8	80	7	70	15	75	

De nou, es mostra com els docents consideren que l'educació emocional dirigida a l'alumnat hauria de ser el pilar dels programes de prevenció independentment d'haver presenciat casos de bullying. Així, el 80% dels docents que no han vist casos d'assetjament escolar a les seves aules està totalment d'acord en fonamentar els programes de prevenció en el camp de l'educació emocional.

Finalment, s'exposen algunes correlacions entre alguns ítems específics del qüestionari més vinculats amb els objectius del present estudi.

Taula 4. Correlacions ítems assetjament escolar.

Les variables que s'han inclòs en l'anterior taula de correlacions són: haver presenciat casos de bullying com a docent, considerar que la càrrega lectiva influeix, la intervenció dels docents, la prevenció, la importància de treballar el bullying, la coordinació amb serveis municipals, la necessitat de modificar el currículum, la col·laboració de les famílies, la possibilitat de treballar les competències emocionals i l'educació emocional. Principalment s'han seleccionat aquest conjunt d'ítems perquè són els que permeten identificar les necessitats més significatives i els elements que interfereixen en el correcte abordatge del bullying en l'àmbit educatiu.

	Presenciat bullying	Càrrega lectiva	Intervenció professorat	Prevenció	Importància bullying	Serveis municipals	Curriculum	Famílies	C emocionals	E emocional
Presenciat	1.000									
Càrrega	-0.2928	1.000								
Intervenció	-0.3322	0.2026	1.000							
Prevenció	-0.3322	0.2026	1.000	1.000						
Importància	-0.3740	0.1419	0.9491	0.9491	1.000					
Serveis	-0.3107	-0.0303	0.5934	0.5934	0.6482	1.000				
Curriculum	-0.2654	-0.0777	0.1543	0.1543	0.0331	0.1814	1.000			
Famílies	-0.4082	0.0996	0.4238	0.4238	0.4581	0.3298	0.000	1.000		
C emocionals	-0.2500	-0.122	-0.1038	-0.1038	-0.0831	-0.0311	-0.1327	0.6124	1.000	
E emocional	-0.1155	-0.0563	-0.0479	-0.0479	-0.1200	-0.0359	-0.0306	0.4714	0.860	1.000

Com mostra la taula les correlacions existents entre els alguns ítems del qüestionari tenen una força de correlació prou elevada, és a dir, s'aproximen al valor 1 o bé -1. Metodològicament, quan la correlació és de signe positiu indica que la relació existent entre les variables és positiva mentre que quan aquesta és de signe negatiu, la relació és negativa. Tot i així, donades les limitacions del tamany de mostra i els valors que pren l'escala likert del qüestionari emprat, s'analitza la força de correlació existent entre les variables i no tant els signes. La seva interpretació es recull a l'apartat de discussió i conclusions.

5. DISCUSSIÓ I CONCLUSIONS

El propòsit d'aquest estudi és el d'avaluar la percepció d'una mostra de docents de primària sobre el tema de l'assetjament escolar a l'actualitat. D'aquesta manera, l'estudi empíric ha permès determinar quina valoració fan els mestres dels cicles de primària sobre les necessitats educatives actuals per fer front al bullying. Igualment, els resultats han permès analitzar alguns factors relacionats amb el context escolar que ajuden a frenar l'assetjament escolar a les aules com són: la metodologia educativa de cada escola, les eines i estratègies amb les que es compta a dia d'avui i també la coordinació amb serveis externs de caràcter municipal. En última instància, s'han valorat la percepció dels docents sobre futures línies de prevenció de l'assetjament escolar com són les del camp de l'educació emocional dirigides a l'alumnat.

A continuació, es presenta la discussió dels resultats obtinguts en l'estudi i les conclusions que se'n poden extreure. En aquest cas l'estructura que es segueix va en funció dels resultats obtinguts en el diferents apartats del qüestionari passat als docents de primària. En primer lloc, el primer bloc de l'enquesta: **perfil de l'enquestat**, destaca que la mostra de docents estudiada forma un conjunt heterogeni de mestres i educadors d'una llarga experiència docent. La majoria d'aquests docents han presenciat casos de bullying i coneixen les seves dinàmiques; no obstant, la resta que no ho han viscut a les seves aules també **manifesten una preocupació evident envers aquesta problemàtica**.

Amb tot, el fet de comptar amb docents de dues escoles de primària diferents permet conèixer una percepció més global i generalitzada dels mestres independentment del centre educatiu on es trobin a l'actualitat.

Seguidament, s'analitzen els resultats obtinguts en el segon bloc del qüestionari: **afirmacions sobre l'assetjament escolar**. Cal subratllar des d'un inici que els resultats de l'estudi mostren que, excepcionalment, l'assetjament escolar no és un problema a cap de les dues escoles analitzades. Tot i així, el segon bloc de dades evidencia que, encara

que el rebuig entre iguals no és un problema present a aquestes escoles, és un tema que els docents encara no veuen resolt i, aleshores els preocupa i alarma. Per tant, es confirma la necessitat de **millorar la prevenció del bullying** i treballar amb **estratègies educatives vinculades a l'educació emocional** a nivell d'aula, tal com afirmen les investigacions prèvies (Díaz-Aguado et al., 2013 ; Sastre et al., 2016).

En primera instància, els resultats afirmen que els docents consideren **les relacions interpersonals** com un objectiu important en el desenvolupament **del currículum educatiu**. Així, es comprova que en l'actualitat, els docents vetllen per a que les relacions interpersonals i les interaccions dels seus alumnes siguin sanes i es desenvolupin adequadament. Igualment, la majoria de docents consideren que els correspon actuar i intervenir quan es donen casos de bullying, que forma part de la seva tasca educativa però que encara que no compten amb les eines i coneixements específics per fer-ho. En aquest sentit, els docents destaquen el seu esforç personal per intentar prevenir i frenar els conflictes a les aules i per tant manifesten la necessitat de conèixer les estratègies adients.

Un altre resultat prou interessant és que, en general, els mestres veuen tan important tractar els problemes de bullying com promoure el rendiment acadèmic de l'alumnat. Per tant, aquestes dades permeten entreveure l'esforç de la comunitat docent per prevenir i frenar l'assetjament escolar a les aules de primària. En conjunt, els docents, com a organisme educatiu, també promouen la convivència escolar i la "tolerància zero" de l'assetjament, tal i com recomanen els estudis (Pedreira et al., 2011).

Contràriament a aquestes dades, els resultats determinen que els docents **no consideren que la càrrega lectiva impedeixi el correcte afrontament dels problemes interpersonals** entre alumnes. Aleshores, els docents enquestats no pensen que els continguts del currículum dificultin la dedicació de recursos necessaris per solucionar els problemes interpersonals, encara que moltes vegades no saben com abordar-los correctament.

Respecte a la consideració que les famílies sovint empitjoren les situacions de conflicte, els resultats no mostren cap evidència clara, ja que els docents tenen opinions ben diferents: alguns hi estan d'acord i d'altres no. No obstant, existeix un conjunt de mestres que perceben que les famílies dificulten l'abordatge dels conflictes entre alumnes. Aquesta premissa estaria relacionada amb la percepció subjectiva que tenen les famílies sobre els seus fills: aquesta perspectiva esbiaixa la realitat del bullying ja que molts cops els pares infravaloren i lleven pes a les conductes inapropiades dels seus fills per protegir-los, o bé al contrari, no consideren que es tracti de rebuig entre iguals. Concretament, la família pot ser un factor de protecció o bé de risc en l'aparició de situacions de violència

escolar (Piñero & Cerezo, 2010). Així, aquestes idees posen de manifest que les condicions i les percepcions familiars també poden influir, de manera considerable en el manteniment de les dinàmiques del bullying (Cerezo, 2001).

Pel que fa als resultats del tercer bloc de l'enquesta: **anàlisi del context educatiu**, que avaluen els procediments educatius dissenyats per a la prevenció/intervenció de l'assetjament escolar, s'ha vist que les mesures adoptades en ambdós centres són prou efectives. En particular, s'han analitzat aquelles qüestions que des d'ambdues escoles s'han considerat que són els pilars claus per treballar l'eliminació i la prevenció del bullying a nivell d'educació primària. Per a facilitar la interpretació, les dades s'han dividit en funció de cada centre educatiu.

Per una banda, el conjunt de docents de "l'Escola A" considera que els aspectes relacionats amb el projecte educatiu del centre com són: la metodologia del centre, el pla de convivència ajuden a millorar la convivència escolar i fomenten les bones relacions entre iguals. Igualment, respecte de les intervencions més específiques es considera que els programes com: les pràctiques restauratives, la mediació són eines prou eficaces per reduir la conflictivitat i frenar el rebuig entre iguals. D'aquesta manera, aquest conjunt de procediments que es duen a terme a "l'Escola A" per frenar el bullying, tan a nivell de centre com a nivell d'aula, són adients i, segons els docents, tenen un paper preventiu prou important.

Igualment, els docents d'aquest centre educatiu asseguren tenir el coneixement dels sistemes i protocols de l'escola per detectar possibles casos d'assetjament, així com el seu funcionament.

Per altra banda, la majoria de docents de "l'Escola B" confirma que globalment la metodologia educativa, el pla de convivència actual i específicament els programes de mediació són elements que permeten tenir controlat el bullying a l'escola. De la mateixa manera, tots els mestres coneixen els protocols de detecció i els procediments a seguir en cas de detectar possible assetjament a l'aula.

En ambdós centres, es senyala l'encertada col·laboració dels serveis municipals (SMOE, serveis socials) en casos de bullying, permetent crear un sistema de protecció de l'alumnat a nivell educatiu i també social.

En aquest sentit es pot concloure que els **programes** iniciats a aquests centres específicament **són eficaços per prevenir i controlar l'aparició de conductes d'assetjament entre iguals** a les aules de primària. Així doncs, es determina que comptar amb mesures de detecció eficients i consolidades permet centrar l'atenció en el grup-classe com agent de convivència i com a catalitzador de situacions de maltractament, en línia amb el que recomanen els informes sobre assetjament (Sastre et al., 2016).

Les troballes més significants de l'estudi tal volta tinguin a veure amb els resultats obtinguts en l'últim bloc del qüestionari: **necessitats i propostes de prevenció**, ja que permeten conèixer les percepcions dels docents sobre futures línies de prevenció del bullying.

Primerament, les dades obtingudes manifesten una probable falta de formació del professorat en temes d'assetjament escolar, tot i que les respostes en aquest apartat són prou variades. Així, cal atendre al percentatge considerable de docents que destaca l'encara actual necessitat de comptar amb professionals que tinguin els coneixements i les eines necessàries per treballar els conflictes entre iguals. Aleshores, els presents resultats segueixen moderadament la línia dels estudis que destaquen la necessitat educativa actual de **formar els docents per prevenir la violència i treballar les relacions interpersonalment a l'aula** (Brackett et al., 2010 ; Cabello et al., 2010; Pena et al., 2012).

En el mateix sentit, la majoria dels docents considera que no estan indefensos davant possibles problemes de disciplina i/o agressions dels alumnes als centres educatius estudiats, mentre que un percentatge moderat no ho creu així. Per tant, aquests resultats contrasten amb les anteriors dades favorables sobre aspectes relacionats amb el bullying i identifiquen matisos que cal tenir en compte a l'hora d'avaluar i diagnosticar l'estat actual del rebuig entre iguals.

Altrament, els resultats d'aquesta investigació reflecteixen que no existeix consens entre els docents en la possibilitat de modificar el currículum escolar per millorar les relacions interpersonalment. En aquest punt, resulta paradoxal que els docents, tot i estar prou sensibilitzats amb la problemàtica, **no veuen el bullying com una temàtica lligada al currículum educatiu** i per tant no contemplen la transversalitat de les competències curricularment. Possiblement la mostra interpreta que per treballar l'assetjament escolar no cal transformar el currículum sinó adoptar altres mesures. No obstant, es considera interessant **iniciar projectes d'intervenció** a les escoles en casos de violència escolar.

Amb tot, els nostres resultats recolzen els informes que suggereixen que per combatre el bullying cal que tota la comunitat educativa i els organismes implicats prenguin consciència i creïn propostes d'actuació **adaptades a la realitat** de cada centre educatiu (Pedreira et al., 2011).

De manera paral·lela, els docents suggereixen que implicar a les famílies per combatre els problemes de violència a l'escola és adient. Així, els resultats són consistents amb les evidències que destaquen que **la implicació de les famílies en programes** (escoles de pares, tutories, etc.) millora la qualitat comunicativa entre pares i fills i actua com un sistema de suport dels infants (Cava, 2011 ; León del Barco et al., 2015).

En últim terme, els docents recolzen el camp de **l'educació emocional com a proposta preventiva i/o d'intervenció** de l'assetjament escolar. De la mateixa manera, es destaca la importància d'atendre les competències emocionals dels alumnes com a factors de protecció ja que els capaciten per resoldre adequadament els conflictes interpersonals.

D'aquesta manera, les dades van en consonància amb la promoció de l'educació emocional com a via d'adquisició de competències emocionals, de prevenció i de benestar personal i social. Així, l'estudi confirma el suport docent a les propostes d'educació emocional com a eina psicopedagògica que optimitza el desenvolupament integral de l'alumnat (físic, intel·lectual, moral social, emocional, etc.) (Bisquerra & García, 2018).

Un aspecte final que valorar és **l'anàlisi correlacional** realitzat entre diferents ítems del qüestionari ja destaquen la importància de la intervenció directa dels docents en possibles casos de bullying. En aquest sentit, **la figura dels docents** es col·loca a un punt determinant per atendre correctament a l'alumnat. Per dur a terme aquesta atenció/intervenció dels casos de rebuig entre iguals cal comptar amb els coneixements i eines psicopedagògiques, que molts cops resulten desconegudes. Igualment, aquestes dades ressalten sobretot la **transversalitat del treball** que la comunitat educativa ha de fer per frenar el bullying, tenint en compte una gran diversitat d'aspectes: educatius, socials i personals. Així, es consideren essencials tot un seguit d'aspectes com: implicar a les famílies en l'abordatge dels casos d'assetjament escolar, la importància de treballar les competències emocionals de l'alumnat per fer front als conflictes interpersonals i la necessitat d'incloure l'educació emocional com a eix central dels programes de prevenció/intervenció del bullying.

En línies generals, el present estudi constata que l'assetjament escolar és un problema que alarma als docents de primària. Tot i que als centres educatius elegits, la freqüència de conductes de bullying és baixa, els docents manifesten la necessitat de combatre aquest fenomen.

En base al marc teòric i als resultats obtinguts es pot dir que detectar el bullying no és una tasca fàcil, però s'ha vist que els centres compten amb nous sistemes i protocols educatius que ho faciliten. Altrament, l'estudi empíric reflecteix la voluntat dels equips educatius i dels docents dels cicles de primària **d'adquirir noves eines i estratègies per tractar els problemes de bullying** de manera adient.

En efecte, es posa de manifest la importància de col·locar com a eix central dels programes de prevenció i intervenció del bullying el desenvolupament de les competències emocionals dels alumnes. En aquest sentit, la investigació conclou que per prevenir problemes de violència entre iguals cal recuperar la dimensió afectiva i apostar

per l'educació emocional. Concretament, les propostes i estratègies que poden emprendre els centres educatius tenen a veure principalment amb el desenvolupament de les competències emocionals de l'alumnat vetllant així pel seu benestar psicològic (veure *annex 1*).

Llavors, si l'educació té en gran part, la finalitat de col·laborar en el desenvolupament emocional dels alumnes, cal que el sistema educatiu així ho recolzi per poder ajudar-los en el procés d'aprendre a conviure i treballar junts. De la mateixa manera, cal apostar per la formació del professorat en competències socials i emocionals per aconseguir aquest efecte positiu en l'alumnat: en la prevenció de l'assetjament escolar però també en el seu rendiment acadèmic i en la qualitat de les relacions interpersonals.

Per concloure, en quant a les limitacions que presenta aquest treball d'investigació s'hi destaca el tamany de la mostra enquestada, ja que seria recomanable augmentar el nombre de docents. També la necessitat de passar qüestionaris a un major nombre de centres per conèixer amb major profunditat com es percep el tema de l'assetjament escolar. De la mateixa manera, i per obtenir més informació sobre la opinió docent, l'estudi hagués pogut incloure algunes entrevistes amb els mestres enquestats i tal volta poder conèixer altres elements que no han estat analitzats específicament en aquest estudi.

Finalment, en futures línies d'investigació, seria recomanable, l'exploració del fenomen del bullying des dels punts de vista dels diferents participants (alumnes, famílies, personal no docent, etc.) i no tan sols dels docents, per així poder triangular la informació obtinguda. En la mateixa línia, les fonts d'obtenció de la informació també haurien d'incloure altres modalitats com són els autoinformes, els mètodes sociomètrics i els registres i la observació directa. També seria útil plantejar nous anàlisis de la presència d'assetjament escolar a altres etapes educatives (infantil, secundària, batxillerat, altres).

En definitiva, tant el present estudi com futures investigacions haurien de mantenir el caràcter empíric per seguir donant evidències de que l'assetjament escolar és més que una cosa de nins. A més, és necessari un canvi de perspectiva envers l'escola: aquest ha de ser un espai de construcció de coneixements però també una àrea de convivència i una oportunitat per establir relacions entre iguals sanes i simètriques. Per tant, cal seguir treballant per a l'eliminació de l'assetjament escolar a les aules i avançar cap a la millora de la convivència afavorint el desenvolupament integral de l'alumnat i, en definitiva, la qualitat de vida de tots els implicats.

7. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Acosta-Pérez, P., & Cisneros-Bedón, J. (2019). El Fantasma del Acoso Escolar en las Unidades Educativas. *Revista CienciAmérica*, 8(1), 74-89. <https://doi.org/10.33210/ca.v8i1.207>
- Avilés, J. M., Iurrtia, M. J., García-López, L., & Caballo, V. (2015). El maltrato entre iguales: Bullying. *Psicología Conductual*, 19, (1), 57-90
- Allen, S. (2004). *Inteligencia emocional y bullying*. Tesis doctoral. Universidad Complutense de Madrid.
- Bisquerra, R. (2009). Orientació psicopedagògica, educació emocional i ciutadania. *Aloma: Revista de Psicologia, Ciències de l'educació i de l'esport*, 23 (24), 119–128.
- Bisquerra, R., Colau, C., Colau, P., Collell, J., Escudé, C., Pérez-Escoda, N., ... & Ortega, R. (2014). *Prevención del acoso escolar con educación emocional*. Desclée de Brouwer.
- Bisquerra, R., & García, E. (2018). La Educación Emocional requiere formación del profesorado. *Participación Educativa*, 5 (8), 15-27. <https://doi.org/10.4438/1886-5097-PE>
- Bisquerra, R., & Pérez, N. (2007). Las Competencias Emocionales. *Educación XXI*, 10, 61–82. <https://doi.org/10.1109/PESGM.2012.6344804>
- Bisquerra, R., & Pérez-Escoda, N. (2014). Educación emocional para la prevención. En R. Bisquerra (Coord.), *Prevención del acoso escolar con educación emocional*, 97-115. Desclée De Brouwer.
- Brackett, M. A., Palomera, R., Mojsa-Kaja, J., Reyes, M. R., & Salovey, P. (2010). «Emotion-regulation ability, burnout, and job satisfaction among British secondary-school teachers». *Psychology in the Schools*, 47 (4), 406–417. <https://doi.org/10.1002/pits.20478>
- Cabello, R., Ruiz-Aranda, D., y Fernández-Berrocal, P. (2010). «Docentes emocionalmente inteligentes». *Revista Electrónica Interuniversitaria De Formación Del Profesorado*, 13(1), 41–49.
- Cava, M.J. (2011). Familia, profesorado e iguales: claves para el apoyo a las víctimas de acoso escolar. *Psychosocial Intervention*, 20(2), 183-192. <http://dx.doi.org/10.5093/in2011v20n2a6>

- Centro de Seguridad en Internet para los menores en España. Acoso y ciberacoso: muy distinto. *Nativos Digitales*, 2,7-15.
- Cerezo, F. (1996). Agresividad social entre escolares. *La dinàmica del bullying*. Murcia: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Murcia. Tesis doctoral.
- Cerezo, F. (2001). Variables de personalidad asociadas en la dinámica bullying (agresores versus víctimas) en niños y niñas de 10 a 15 años. *Anales de Psicología*, 17(1), 37–43.
- Cobo, P. & Tello, R. (2013). *Bullying: El asecho cotidiano en las escuelas*. México: Limusa.
- Collell, J. & Escudé, C. (2007). Una aproximació al fenomen del maltractament entre alumnes (Bullying). *Revista d'Estudis de la Violència*, 7 (1), 16-20.
- Collell, J. & Escudé, C. (2014). Una aproximación al fenómeno del acoso escolar. Cómo prevenir las conductas de acoso. Intervención en situaciones de acoso. En R. Bisquerra (Coord.), *Prevención del acoso escolar con educación emocional*, 15-62. Desclée de Brouwer.
- Dantchev, S., Hickman, M., Heron, J., Zammit, S., & Wolke, D. (2019). The independent and cumulative effects of sibling and peer bullying in childhood on depression, anxiety, suicidal ideation, and self-harm in adulthood. *Frontiers in psychiatry*, 10, 651. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2019.00651>
- Díaz-Aguado, M. J., Martínez, R., & Martín, J. (2013). El acoso entre adolescentes en España. Prevalencia, papeles adoptados por todo el grupo y características a las que atribuyen la victimización. *Revista de Educacion*, 362, 348-379. <https://doi.org/10.4438/1988-592X-RE-2011-362-164>
- Elipe, P., Mora-Merchán, J. A., Ortega-Ruiz, R., y Casas, J. A. (2015). Perceived emotional intelligence as a moderator variable between cybervictimization and its emotional impact. *Frontiers in Psychology*, 6, 1-11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.00486>
- Escoda, M. (2016). Dades sobre l'assetjament escolar. *Anuari de l'Educació de les Illes Balears*, 503-520.
- Farrington, D. P. & Baldry, A. C. (2005). *Factores de riesgo individuales de la violencia escolar*. Trabajo presentado en el IX Encuentro Internacional Violencia y Escuela. Centro Reina Sofía para el Estudio de la Violencia, Valencia.
- Fry, D., Fang, X., Elliott, S., Casey, T., Zheng, X., Li, J., Florian, L., & McCluskey, G. (2018). The relationships between violence in childhood and educational outcomes: a global systematic review and meta-analysis. *Child Abuse and Neglect*, 75, 6–28. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.06.021>.

- Hamodi-Galán, C., & Benito-Brunet, Y. D. (2019). Bullying: Detección mediante el test sociométrico y prevención a través de experiencias basadas en el método socioafectivo. *Revista Electrónica Educare*, 23(3), 44-68. <http://dx.doi.org/10.15359/ree.23-3.3>
- Harris, S., & Hathorn, C. (2006). Texas Middle School Principals' Perceptions of Bullying on Campus. *NASSP Bulletin*, 90(1), 49-69. <https://doi.org/10.1177/0192636505284527>
- Kelly, E.V., Newton, N.C., Stapinski, L.A., Slade, T., Barrett, E.L., Conrod, P.J., y Teesson, M. (2015). Suicidality, internalizing problems and externalizing problems among adolescent bullies, victims and víctimas-acosadores. *Preventive medicine*, 73, 100-105.
- Lucas- Molina, B., Williamson, A. A., Pulido, R., y Pérez- Albéniz, A. (2015). Effects of teacher- student relationships on peer harassment: a multilevel study. *Psychology in the Schools*, 52(3), 298-315. <https://doi.org/10.1002/PITS.21822>
- Medina, H. M., Lucena, N. F., Durán, Z. M., & Molina, D. A. (2017). Orientaciones teóricas para abordar el bullying en Educación Primaria. *Educere*, 21(70), 669-678.
- Méndez, I., Ruiz-Esteban, C., Ramón, J. P. M., & Cerezo, F. (2019). Acoso escolar en el ámbito universitario. *Psicología Conductual*, 27(1), 55-68.
- Ministerio de Educación y Formación Profesional. (2017). Igualdad en cifras MEFP. Catálogo general de publicaciones oficiales: publicacionesoficiales.boe.es
- Monelos Muñiz, M. E. (2015). *Análisis de situaciones de acoso escolar o bullying en centros de educación secundaria de La Coruña*. Universidad de la Coruña. Tesis doctoral.
- Morales-Ramírez, M. E., y Villalobos-Cordero, M. (2017). El impacto del bullying en el desarrollo integral y aprendizaje desde la perspectiva de los niños y niñas en edad preescolar y escolar. *Revista Electrónica Educare*, 21 (3), 1-20. <https://doi.org/10.15359/ree.21-3.2>
- Oliveira, W. A., Silva, M. A. I., de Mello, F. C. M., Porto, D. L., Yoshinaga, A. C. M., & Malta, D. C. (2015). The causes of bullying: Results from the national survey of school health (PeNSE). *Revista Latino-Americana de Enfermagem*, 23(2), 275-282. <https://doi.org/10.1590/0104-1169.0022.2552>
- Olweus, D. (1973). *Hackkycklingar och översittare: Forskning om skolmobbing*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Olweus, Dan (1998). *Conductas de acoso y amenaza entre escolares*. Madrid: Ediciones Morata.
- Olweus, D., Limber, S. P., & Breivik, K. (2019). Addressing specific forms of bullying: A large-scale evaluation of the Olweus bullying prevention program. *International Journal of Bullying Prevention*, 1(1), 70-84. <https://doi.org/10.1007/s42380-019-00009-7>

- Oñate Cantero A, Piñuel, Zabal I. (2007). Informe Cisneros X. Violencia y acoso escolar en España. Instituto de Innovación educativa y desarrollo directivo.
- Oñederra, J. A. (2008). *Bullying: Concepto, causas, consecuencias, teorías y estudios epidemiológicos*.
- Ordóñez, M., & Prado-Cabrera, K. (2019). Bullying y cyberbullying escolar en niños y jóvenes adolescentes: un estudio de caso. *Maskana*, 10(2), 32-41. <https://doi.org/10.18537/mskn.10.02.04>
- Ortega, R. (1998). Violencia, agresión y disciplina. En I. Fernández, *Prevención de la violencia y resolución de conflictos*. El clima escolar como factor de calidad. Madrid: Narcea Ediciones.
- Ovejero, A., Smith, P. K., & Yubero, S. (2013). El acoso escolar y su prevención: perspectivas internacionales. Biblioteca Nueva Universidad. Madrid: Biblioteca Nueva.
- Pedreira, P., Bernardino, B., & Bonet de Luna, C. (2011). Acoso escolar. *Pediatría de Atención Primaria*, 13(52), 661–670. <https://doi.org/10.4321/S1139-76322011000600016>
- Pedreira, P., Cuesta, B., y Bonet, C. (2011). Acoso escolar. *Pediatría Atención Primaria*, 13(52), 661-670. <http://dx.doi.org/10.4321/S1139-76322011000600016>.
- Pérez, N., & Filella, G. (2019). Educación emocional para el desarrollo de competencias emocionales en niños y adolescentes. *Praxis & Saber*, 10(24), 23–44. <https://doi.org/10.19053/22160159.v10.n25.2019.8941>
- Piñero, E., & Cerezo, F. (2010). Las buenas relaciones entre hermanos como factor de protección de la dinámica bullying en estudiantes de Educación Secundaria. *Dialnet*, 1, 415-420.
- Plexousakis, S. S., Kourkoutas, E., Giovazolias, T., Chatira, K., & Nikolopoulos, D. (2019). School bullying and post-traumatic stress disorder symptoms: the role of parental bonding. *Frontiers in public health*, 7, 75. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2019.00075>
- Pocoví, M. I., & Escoda, M. (2016). El Protocol de prevenció, detecció i intervenció de l'assetjament escolar als centres educatius de les Illes Balears. *Anuari de L'educació de Les Illes Balears 2016*, 521–540.
- Saneleuteiro, E., & López-García-Torres, R. (2017). Violencia escolar: derechos y deberes para la convivencia. *Tendencias pedagógicas*. <https://doi.org/10.15366/tp2017.30.015>
- Sastre, A., Calmaestra, J., & García, P. (2016). Yo a eso no juego. Madrid: Save the Children.
- Save the Children (Ed.). (2016). Yo a eso no juego.

- Sullivan, K., Cleary, M., & Sullivan, G. (2005). Bullying en la enseñanza secundaria: el acoso escolar: cómo se presenta y cómo afrontarlo. *Ceac educación secundaria*.
- Takizawa, R., Maughan, B., & Arseneault, L. (2014). Adult Health Outcomes of Childhood Bullying Victimization: Evidence From a Five-Decade Longitudinal British Birth Cohor. *The American journal of psychiatry*, 171 (7), 777-784.

ANNEXOS

Annex 1. Estratègies de prevenció/intervenció de l'assetjament escolar: l'Educació Emocional

La intervenció en els casos d'assetjament escolar, requereix d'una estratègia concreta basada en un projecte educatiu de caràcter multidimensional que descrigui concretament els objectius i procediments per abordar el problema. Per treballar la prevenció del bullying cal actuar sobre el clima i la convivència escolar de cada centre educatiu (Medina et al., 2017).

A dia d'avui existeix el "Protocol de prevenció, detecció i intervenció de l'assetjament escolar" creat per l'Institut per a la Convivència i l'Èxit Escolar de les Illes Balears al curs 2015-2016. Aquest protocol va sorgir amb la finalitat d'oferir als centres educatius una eina pràctica per a la prevenció, detecció i intervenció de casos de bullying. El protocol, té un marcat caràcter pedagògic ja que està centrat en la resolució de la situació de maltractament i en la cerca de la col·laboració de tots perquè cap alumne surti perjudicat i, sobretot, es rebi l'ajuda necessària.

D'aquesta manera, el protocol permet que cada centre tengui una guia flexible amb la qual pot adequar cada intervenció al que requereixi cada cas. Actualment, tots els centres d'educació primària i secundària han de disposar d'un protocol d'actuació davant possibles casos de bullying. Aquest protocol s'inclou dins el "Pla de Convivència" i s'aprova pel consell escolar del centre (Pocoví & Escoda, 2016).

Tot i així, cal destacar que els eixos vertebradors de qualsevol programa d'actuació de bullying són els aspectes preventius, ja que inclouen accions per evitar l'aparició d'aquestes conductes. Llavors, coneixent la situació actual, és fonamental promoure la prevenció de qualsevol forma de violència a l'àmbit escolar.

Un dels camps que compta amb una àmplia diversitat de procediments i actuacions preventives és el de l'educació emocional. Així, es proposa la implantació de programes d'educació emocional a les aules de primària per fomentar la cohesió grupal, facilitar la convivència i sobretot prevenir les conductes d'assetjament escolar.

Recordem que l'educació emocional és aquell procés educatiu, continu i permanent que pretén potenciar el desenvolupament de les competències emocionals, com element clau del desenvolupament humà i amb la finalitat d'augmentar el benestar personal i social (Bisquerra & Pérez, 2007).

No obstant, cal subratllar que l'educació emocional s'ha de realitzar mitjançant programes d'intervenció educativa i socials i no mitjançant actuacions i/o activitats ocasionals. Aquests aspectes impliquen una planificació prèvia i una organització de programes que contemplin les següents fases:

- Anàlisi de les necessitats: estudiar el context educatiu, les característiques dels centres, detectar necessitats i avaluar les competències docents.
- Formulació dels objectius: derivats de les competències emocionals contextualitzades en un nivell educatiu concret.
- Planificació de les activitats: determinar la metodologia i les dinàmiques de les activitats d'educació emocional.
- Posada en pràctica i avaluació: organització, planificació, temporalització i procés d'implantació, així com la fase d'avaluació dels programes realitzats.

(Bisquerra & García, 2018)

Igualment, els programes d'educació emocional inclouen un seguit de continguts, en funció de les diferents etapes educatives que sorgeixen de contemplar els criteris fonamentals de l'educació emocional, com són :

- Atendre a les necessitats de desenvolupament emocional de cada etapa evolutiva dels infants.
- Tenir en compte la legislació educativa en base a les competències curriculars de cada nivell educatiu i curs.
- Desenvolupar activitats d'aprenentatge atenent a la diversitat de l'aula.
- Orientar a l'alumnat al desenvolupament de la reflexió i la presa de consciència de les pròpies emocions i les dels altres.
- Contribuir a la pràctica de les competències emocionals adquirides.
- Dissenyar intervencions educatives flexibles i adaptables a cada context i situació.
- Avaluar constantment els progressos per fomentar la millora continua i els canvis en l'alumnat.

(Pérez & Filella, 2019)

Cal tenir en compte que tots aquests criteris impliquen adaptar a cada moment i als destinataris en funció de la seva experiència, els coneixements previs i el nivell de maduració. També és prou important destacar la necessitat de formació dels educadors i docents ja que en aquestes activitats els adults actuen com a referents: la forma de

reaccionar és observada pels infants i el seu estat emocional es transmet. Amb les seves actituds i comportaments, el docent té les claus per crear un clima de seguretat, confiança, col·laboració, respecte i afecte entre els seus alumnes. Per tant, en la majoria d'ocasions, els processos d'educació emocional en el context educatiu han de començar per la formació del professorat (Bisquerra & García, 2018; Pérez & Filella, 2019).

Recordem que els continguts dels programes d'educació emocional es poden fonamentar en el model pentagonal de les competències emocionals presentat anteriorment (Bisquerra & García, 2018), que permet treballar les diverses dimensions emocionals de manera global amb els alumnes. Entre aquestes estratègies s'hi destaquen:

- Treballar el concepte d'emoció i els diferents tipus (positives, negatives, bàsiques, derivades, etc.)
- Explicar les característiques de les emocions principals: por, ira, tristesa, vergonya, alegria, amor, entre d'altres.
- Posar en pràctica alguns fenòmens afectius com són: el reconeixement de les emocions dels altres, la tolerància a la frustració i el maneig de la ira, la regulació emocional.
- Presentar tècniques de control i regulació emocional com: relaxació, respiració, distracció conductual, diàleg intern.
- Treballar les dinàmiques dels comportaments socioemocionals: escolta activa, empatia, assertivitat, tècniques de resolució de conflictes.
- Dissenyar activitats que fomentin la responsabilitat ètica i social, l'anàlisi crític de les normes socials, la presa de decisions i en conjunt el benestar subjectiu.

(Pérez & Filella, 2019)

Per programar i implementar tot aquest conjunt de continguts i estratègies cal considerar el procés de desenvolupament emocional dels nostres alumnes així com contemplar les diverses metodologies educatives que permetin atendre a les necessitats del grup.

L'educació emocional promou la prevenció en apostar per l'empoderament personal de les generacions del futur. Però no és una tasca senzilla ja que cal oferir múltiples oportunitats on poder portar a la pràctica les competències emocionals adquirides i en contextos diferents. Per fer extensiu aquest "aprenentatge emocional" s'ha d'aplicar a qualsevol context (escolar, familiar, entre iguals,...) ja que qualsevol situació vital és un escenari oportú per al desenvolupament de competències emocionals.

En definitiva, el conjunt d'eines i estratègies presentades pretenen prevenir els casos d'assetjament escolar a les aules de primària. Aquests propòsits intenten posar l'atenció en la necessitat d'adquirir estratègies i habilitats que, com a docents, permetin gestionar els conflictes de la millor manera i frenant l'assetjament escolar. Tots ells sempre des d'una perspectiva local i contextualitzada a cada centre educatiu i situació de la qual es parteix (Pocoví & Escoda, 2016).

Annex 2. Qüestionari

Qüestionari percepció del professorat sobre l'assetjament escolar a les aules de primària

INDICACIONS: El següent qüestionari ha estat creat amb la finalitat de realitzar un treball de recerca educativa. Recordam que la informació proporcionada és totalment anònima i confidencial.

BLOC 1: Perfil de l'enquestat

Marqueu amb una creu (X) o bé respongueu breument:

<p>1. Sexe:</p> <p>Home ___</p> <p>Dona ___</p> <p>2. Edat:</p> <p>(<30) ___</p> <p>(30-40) ___</p> <p>(40-50) ___</p> <p>(50-60) ___</p> <p>(>60) ___</p> <p>3. Anys d'experiència docent:</p> <p>(<5) ___</p> <p>(5-15) ___</p> <p>(15-25) ___</p> <p>(25-35) ___</p> <p>(>35) ___</p> <p>4. Centre actual i població:</p> <p>5. Lloc que ocupa al centre:</p> <p>Tutor/a de grup ___</p> <p>Mestre/a especialitzat ___</p> <p>Tasca específica ___</p>	<p>6. Nivells educatius en els quals imparteix classe en l'actualitat:</p> <p>1r cicle primària ___</p> <p>2n cicle primària ___</p> <p>7. Ha presenciat mai alguna situació d'assetjament escolar com a docent?</p> <p>Sí ___ No ___</p> <p>8. En quins nivells educatius?</p> <p>9. De quina forma va intervenir?</p>
---	---

BLOC 2: Afirmacions sobre l'assetjament escolar

Marqueu el grau de conformitat amb les afirmacions que es presenten a continuació en funció d' aquests criteris:

1. Totalment en desacord
2. En desacord
3. Indiferent
4. D'acord
5. Totalment d'acord

	1	2	3	4	5
Les relacions interpersonals són un dels objectius més importants del desenvolupament del currículum					
La càrrega lectiva impedeix el correcte abordatge dels problemes de relacions entre alumnes					
La intervenció del professorat en els casos de violència crec que és part de la meua tasca educativa					
Personalment intent prevenir, controlar i frenar els conflictes entre alumnes					
L'assetjament escolar i els conflictes interpersonals són un problema al meu centre educatiu					
Consider que tractar els problemes que tenen a veure amb el bullying és tan important com tractar els que tenen a veure amb el rendiment acadèmic					
Les famílies sovint empitjoren les situacions de conflicte					

BLOC 3: Anàlisi del context educatiu

Marqueu el grau de conformitat amb les afirmacions que es presenten a continuació en funció d'aquests criteris:

1. Totalment en desacord
2. En desacord
3. Indiferent
4. D'acord
5. Totalment d'acord

	1	2	3	4	5
La metodologia del centre facilita la convivència escolar					
El Pla de Convivència del centre ajuda a frenar l'assetjament escolar					
L'existència de programes (mediació, pràctiques restauratives) redueixen la conflictivitat en el centre					
Conec correctament els sistemes i protocols que disposa el meu centre per detectar casos de bullying					
Els serveis i institucions municipals (SMOE, Serveis Municipals, ...) col·laboren amb el centre en casos de bullying					

BLOC 4: Necessitats i propostes de prevenció

Marqueu el grau de conformitat amb les afirmacions que es presenten a continuació en funció d'aquests criteris:

1. Totalment en desacord
2. En desacord
3. Indiferent
4. D'acord
5. Totalment d'acord

	1	2	3	4	5
El professorat sense ajuda d'altres professionals, no està preparat per resoldre els problemes de males relacions a l'escola					
Els docents no tenim prou formació per atendre i resoldre problemes de bullying					
El professorat es troba indefens davant problemes de disciplina i agressions de l'alumnat					
Per combatre el bullying és necessari que la comunitat educativa prengui consciència i es decideixi a actuar					
Per eliminar el bullying i millorar les relacions interpersonals s'ha de modificar el currículum escolar					
Per combatre els problemes de violència entre iguals a l'escola, s'ha d'implicar a les famílies					
Considerar que començar un projecte d'intervenció sobre violència escolar al meu centre seria una bona idea					
Les competències emocionals capaciten els alumnes a gestionar conflictes interpersonals					
L'educació emocional hauria de ser el pilar fonamental dels programes de prevenció del bullying					

Moltes gràcies per la seva col·laboració i el seu temps!